

Юрид

**ГЎЗАЛ ВА БЕТАКРОРИМСАН, МУҚАДДАС ВАТАНИМ,
ЖОНИМ СЕНГА ФИДО, ЎЗБЕКИСТОНИМ!**

ISBN 978-9943-4626-2-5

9 789943 462625

«QARAQALPAQSTAN»

66
А-44

АБДИМУРАТОВ П.С., АБДИМУРАТОВА Н.П.

**ЎЗБЕКИСТОНДА
ТАЪЛИМ-ТАРБИЯНИНГ
МИЛЛИЙ-МАЪНАВИЙ
АСОСЛАРИ**

УДК: 37.017,92(072)
ББК: 66
А-44

Абдимуратов Парахат Сейтмуратович,
Абдимуратова Нилуфар Парахатовна.
Ўзбекистонда таълим-тарбиянинг миллий-
маънавий асослари. Ўқув-услубий қўлланма.
Нукус-2016. 56 бет

*Қорақалпоқ давлат университети—4-апрель 2016 йил, № 5
Илмий-методик Кенгашида кўриб чиқилди ва босмага
тавсия этилди*

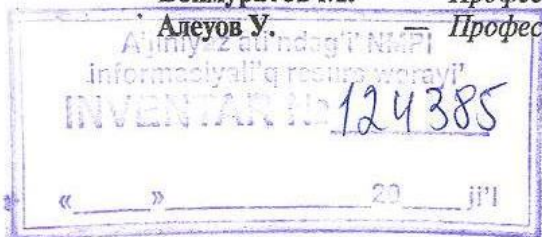
*Фарзандларимиз биздан кўра кучли, билимли,
доно ва албатта бахтли бўлишлари шарт.*

Ислом КАРИМОВ

«Таълим тўғрисида» Қонун ва «Кадрлар тайёрлаш миллий дастури» жамият тараққиётининг ҳозирги ва келажаги йўлида ўзликни англаш, бой миллий маданий-тарихий анъаналарга ва халқимизнинг интеллектуал меросини англаб етиш ва илмий асосларини ўрганишни тақоза қилади. Ўзбекистонда амалга оширилаётган ислохотлар халқнинг бой интеллектуал мероси ва умумбашарий қадриятлари асосида, замонавий маданият, иктисодиёт, фан-техника ва технология ютуқлари асосида кадрлар тайёрлаш, ўтмишдан қолган мафкуравий қарашлардан тўла халос бўлиш, ривожланган демократик давлатлар даражасида, юксак маънавий ва ахлоқий талабларга жавоб берувчи баркамол авлодни камол топтириш, таълим-тарбиявий йўналишлар, миллий менталитет ва таълимнинг миллий «Ўзбек модели» мақсадини асос қилиб белгилайди.

Тақризчилар:

Бекмуратов М. — Профессор с.ф.д.
Алеуов У. — Профессор п.ф.д.

ISBN 978-9943-4626-2-5

© «Qaraqalpaqstan» баспасы, 2016.
© Абдимуратов Парахат, 2016.

К И Р И Ш

Мустақиллик—Ўзбекистон ҳаётининг барча соҳаларида туб ўзгаришлар даврини бошлаб берди. Бундай ўзгаришлар натижасини таълим-тарбиянинг миллий-маънавий асослари ҳисобланган, жамият аъзоларининг интилишлари ва орзу умидларини ўзида мужассамлаштирган, уларни ҳаётини мўлжаллар билан қуроллантирадиган, эзгу мақсадларга сафарбар этадиган «Таълим тўғрисида» Қонун ва «Кадрлар тайёрлаш миллий дастури» бўлиб, ҳозирги замонга хос илм-фан, таълим-тарбия, илғор педагогик технологиялар, ижтимоий тараққиёт, янги тафаккурга эга, бобоқалонларнинг беназир мероси ва умуминсоний қадриятларга таянадиган, маънавий бой ва ахлоқан пок, келажак учун баркамол, салоҳиятли авлодни тарбиялашни мақсад қилади.

«Ўзбек модели» Республикада таълим-тарбия тизимини тубдан ислох қилиш, уни янги замон талаблари даражасига кўтариш, баркамол авлодни тарбиялаб, вояга етказишнинг илмий-амалий асосларини белгилаб берди. Мустақилликнинг илк даврдан бошлаб мамлакатимизда баркамол авлодимиз келажагига дахлдор, саодатга элтувчи ягона йўл шахсни шакллантиришнинг миллий моделини ҳаётга татбиқ этишнинг долзарблиги белгилаб олинди.

Ўзбекистонда таълим-тарбиянинг миллий-маънавий асослари миллий маънавий тарбия, бу икки муқаддас омилни ҳамоҳанг равишда ташкил этишнинг модели ва механизмларини таълим-тарбия муассасаларининг мутасадди ходимлари, педагоглар, мураббийлар, талабалар ва ота-оналар қай даражада хис этаётгани ва бажараётгани мақсад-муддаоларини ўзида мужассам этади. Шу нуқтаи назардан қараганда, «Таълим тўғрисида» Қонун ва «Кадрлар тайёрлаш миллий дастури» жамият тараққиётининг бугунги ва келажаги йўлида ўзликни англаш, бой миллий маданий-тарихий анъаналарга ва халқимизнинг интел-

лектуал меросини англаб этиш ва илмий асосларини ўрганишни долзарб қилиб қўймоқда.

Ўзбекистонда амалга оширилаётган ислохотлар халқнинг бой интеллектуал мероси ва умумбашарий кадриятлари асосида, замонавий маданият, иқтисодиёт, фан-техника ва технология ютуқлари асосида кадрлар тайёрлаш, ўтмишдан қолган мафкуравий қарашлардан тўла холос бўлишни назарда тутди. Шу боисдан ҳам Ўзбекистонда ривожланган демократик давлатлар даражасида, юксак маънавий ва ахлоқий талабларга жавоб берувчи кадрлар тайёрлаш, соҳа ходимларининг меҳнатини муносиб тақдирлаш, моддий ва маънавий рағбатлантиришга қаратилган фаолиятга алоҳида эътибор қаратилмоқда.

Таълим-тарбия жараёнларига миллий маънавий омиллар таъсирини тизимли тадқиқ этиш, миллий таълим модели самарадорлигини таъминлайди, унинг янги-янги илмий йўналишларини тадқиқ этиш имкониятларини оширади. Шунингдек, миллий дастурни бажариш юзасидан, таълим-тарбия тизимини замон талаблари даражасига кўтариш, таълим ва илм-фан соҳасида маъсулиятни ошириш, миллий кадрлар тайёрлашнинг истикболли йўналишини аниқлаш имкониятларини очиб беради, ёш авлодни маънавий-ахлоқий тарбиялашда халқнинг бой миллий маданий-тарихий анъаналарига асосланган тарбия тизимининг устуворлиги, Ўзбекистон Республикасининг «Таълим тўғрисида»ги Қонун ва «Кадрлар тайёрлаш миллий дастури» да белгиланган вазифаларнинг ижросини амалий томондан таъминлаш ва босқичма-босқич амалга ошириш Ўзбекистонимизнинг салоҳиятини янада оширади, шахсни тарбиялаш ва уни ҳар томонлама камол топтиришнинг устуворлиги, келажаги буюк давлат барпо этилиши таъминланади.

1 БОБ. ЎЗБЕКИСТОНДА ТАЪЛИМ-ТАРБИЯНИНГ МИЛЛИЙ АСОСЛАРИ

1.1. «Таълим тўғрисида»ги Қонун миллий таълимнинг асоси сифатида

1997 йилда Ўзбекистон Республикаси Олий Мажлиси IX сессиясида Президентимиз И.А.Каримов «Баркамол авлод—Ўзбекистон тараққиётининг пойдевори» деган мавзуда нутқ сўзлаб, мамлакатимизда таълим-тарбия тизимини тубдан ўзгартириш, уни янги замон талаблари даражасига кўтариш, шу билан ўсиб келаётган авлоднинг келажак ҳаётига мустақкам пойдевор яратиш масаласини баён қилиб берди. Ёш авлод тарбиясининг пухта ўйланган ва мукамал тизими яратилганлигини, яъни, 11 йиллик умумий мажбурий таълим ўрнига 9 йиллик умумий ўрта таълим ва 3 йиллик коллеж-лицей таълимининг йўлга қўйилиши балогат ёшига етиб энди мустақил ҳаётга кириб келаётган йигит-қизларни бугунги кунимиз учун зарур бўлган муайян касб-хунарни эгаллаб, келажакка қараб дадил қалам ташлашлари учун реал имконият яратиб берди.

Миллий меросимизнинг ғоявий негизи-шахс тарбияси, унинг маънавий эҳтиёжларига даъвогар бўлган омилларни ўрганишдан иборат бўлиб келган, ушбу муаммо ҳозирда ҳам жамиятимизда олиб борилаётган сиёсатда энг муҳим масалалардан бири сифатида намоён бўлмоқда. Аждодларимизнинг яратувчанлиги шахс манфаатларига қаратилган бўлса, айни вақтда мустақил давлатимизда амалга оширилаётган барча янгиликлар ҳам инсон келажаги учун хизмат қилиши кузатишган. Замонавий таълим-тарбия тизими ва миллий мерос асосидаги ғоявий уйғунлик, таълим-тарбия жараёнида миллий мероснинг маънавий-маърифий заминларига таяниш зарурлигини ҳам англади.

Миллий таълим модели асосида соғлом ва баркамол авлодни тарбиялаш, умумжаҳон таълим-тарбия ютуқлари билан миллий таълим-тарбияни уйғунлаштириш, халқимизнинг, талаба-ёшларимизнинг умуммиллий онги, билим ва тафаккурини шакллантириш замонавий ўқув масканлари, илғор педагогик ва ахборот-коммуникация технологияларини ўқув жараёнига жорий этиш, соҳа ходимларининг меҳнатини муносиб қадрлаш, моддий ва маънавий рағбатлантиришга қаратилган самарали тизимнинг амалда татбиқ этилиши бугун ўз ижобий нағижасини бермоқда. Сўнгги беш йилда ойлик иш ҳақи халқ таълими муассасаларида 2,9 баробар, ўрта махсус, касб-хунар таълими тизимида қарийб 4 марта, олий таълим соҳасида 3,6 карра оширилгани, минглаб устоз ва мураббийлар, профессор-ўқитувчиларимиз Ватанимизнинг юксак унвонлари, орден

ва медаллари билан тақдирлангани ҳам ана шундан далолат беради. Маънавият ҳақида қанча гапирилмасин, муҳим фикрлар билдирилмасин, агар уларни жамият онгига сингдириш учун доимий иш олиб борилмаса, кўзланган максалга эришиб бўлмайди, яъни инсон қалбига йўл топиб бўлмайди.

Инсон қалбига йўл таълим-тарбиядан бошланади. Жамики эзгу фазилағлар инсон қалбига, аввало, она тилининг бетақрор жозибаси билан сингади, ўзликни англаш, миллий онг ва тафаккурнинг ифодаси, авлодлар ўртасидаги миллий-маънавий боғлиқлик тил орқали намоён бўлади. Маърифатпарвар Абдулла Авлоний: «Ҳар бир миллатнинг дунёда борлигини кўрсатадурган ойнаи ҳаёти тил, она тили—бу миллатнинг руҳидир, миллий тилни йўқотмак миллатнинг руҳини йўқотмакдур»¹—дея эътироф қиладилар.

1989 й. 21-октябрида ўзбек тилига давлат тили мақоми, шу йилнинг 1-декабрида қорақалпоқ тилига давлат тили мақомининг берилиши, мустақил давлатимизнинг байроғи, герби, мадҳияси, Конституцияси қаторида турадиган муқаддас тимсоллардан бирита айлангани миллий онг, миллий тафаккур ва маънавиятни, миллий тарбияни ривожлантиришдаги, авлодлар ўртасидаги ворисийликни таъминлашнинг асосларини кенг ва атрофлича очиб бердилар. «Тилга эътиборсиз – элга эътиборсиз» деган ўтмиш алломалари, мутафаккирларининг сўзлари бугунги кунда ҳам ниҳоятда бекиёсдир. Бу борада аждоқларимиз қолдирган бебаҳо меросни эслаш билан бирга, оналаримиз қатори биз учун энг яқин бўлган яна бир буюк зот – ўқитувчи ва мураббийларнинг олижаноб меҳнағларини ҳурмат билан тилга олиш лозим. Маърифатпарвар боболаримизнинг фикрини давом эттириб, «агарки дунё иморатлари ичида энг улуғи мактаб бўлса, касбларнинг ичида энг шарафлиси ўқитувчилик ва мураббийликдир, десак айни ҳақиқат бўлади»²— деб ёзади – мухтарам Президентимиз.

1-октябр санасини «Ўқитувчилар ва мураббийлар» куни сифатида умумхалқ байрами деб эълон қилинишида бу муқаддас даргоҳнинг, заҳматга ш ўқитувчи меҳнатининг давлат ва жамият ҳаётида қанчалик муҳим аҳамиятга эга эканлиги назарда тутилади. Таълим-тарбия соҳасида амалга оширилаётган, қўлами ва моҳиятига кўра улкан ишлар кўзлаган эзгу ниятларимизга эришиш, ҳеч кимдан кам бўлмайдиган

ҳаёт барпо этиш, ёшларимизнинг, маънавий юксалиши йўлида мустақкам замин яратилмоқда. Бугунги кунда узвийликни таъминлаш мақсадида мактаб таълимига ҳам жиддий эътибор берилган. Юксак таракқиётга эришишни орзу қиладиган ҳар бир инсон ва жамият ўз ҳаётини айнан ана шундай диалектик ва узвий боғлиқлик асосида қурган ва ривожлантирган тақдирдагина ижобий натижаларга эришишини таъкидлаш жоиз.

Янги авлодни тарбиялаш-халқни тарбиялаш деганларидек Кадрлар тайёрлаш миллий дастурининг узвий ва мантикий давоми бўлмиш 2004–2009 йилларда мактаб таълимини ривожлантириш умуммиллий давлат дастури қабул қилинди. Унга кўра умумий таълим мактаблари моддий-техника базасининг ҳолатини ўрганиш ҳамда 2004–2009 йилларда мактаб таълимини ривожлантириш Дастурини тўлиқ амалга ошириш, юртимизда таълим соҳасида ўқув муассасаларини қуриш, реконструкция қилиш ва капитал таъмирлаш борасидаги ишлар изчил давом эттирилмоқда. 2014 йилда 540 дан зиёд объект, 380 мактаб, 160 дан ортик касб-хунар коллежи ва академик лицей тубдан янгиланди.

Ўзбекистон Республикаси Президенти Ислоҳ Каримовнинг мамлакатимизни 2015 йилда ижтимоий-иктисодий ривожлантириш яқунлари ва 2016 йилга мўлжалланган иктисодий дастурнинг энг муҳим устувор йўналишларига бағишланган Вазирлар Маҳкамаси мажлисидаги маърузасида (15 январ 2016 й.), таълим-тарбия соҳасини янада ислоҳ этиш ва такомиллаштириш масаласи ҳақида батафсил тўхталиб ўтдилар. Мамлакатимизда таълим-тарбия соҳасига ҳар йили сарфланаётган харажатлар ялпи ички маҳсулотга нисбатан 10–12 фоизни ташкил этмоқда. Бу ЮНЕСКОнинг мамлакатни барқарор ривожлантиришни таъминлаш учун таълимга йўналтирилиши зарур бўлган инвестициялар миқдори бўйича тегишли тавсияларидан, яъни 6–7 фоиздан қарийб 2 баробар кўпдир.

Олий таълим соҳасида олий ўқув юртларининг профессор-ўқитувчиларини мунтазам қайта тайёрлаш бўйича мулақо янги, такомиллаштирилган тизим жорий қилингани, 15 та таянч олий ўқув юртида олий таълим муассасалари раҳбарлари ва педагог кадрларини қайта тайёрлаш ҳамда малакасини ошириш курслари ташкил этилганлиги, мазкур курсларда олий ўқув юртларининг 2 минг 700 га яқин ўқитувчиси малака ошираётганлиги алоҳида айтиб ўтилди.

2011–2016 йилларда олий таълим муассасаларининг моддий-техник базасини модернизация қилиш дастурга киритилган. Давлат бюджети жами харажатларининг 60% таълим-тарбия ишларига сарфланади. «Таълим тўғрисидаги Қонун» ва «Кадрлар тайёрлаш миллий дастури»

¹ Каримов И.А. Юксак маънавият-енгилмас куч.Т. «Маънавият»2008.83–6.

² Каримов И.А. Юксак маънавият-енгилмас куч.Т. «Маънавият»2008.131–6.

мамлакатимиздаги барча бунёдкорлик жараёнларининг ҳуқуқий асоси бўлиб хизмат қилмоқда.

Мустақиллик йилларида таълим тарбия тизимини ислоҳ қилиш, кадрлар тайёрлашни замон талаблари даражасига кўтариш мақсадида муҳим чора-тадбирлар амалга оширилди. Ўзбекистон ҳукумати таълимни ислохотларнинг барча босқичлари учун ҳам устувор соҳа деб қараб келмоқда ва таълим тизимига жиддий эътибор қарагилди, юртимизда дунё жамоатчилиги томонидан эътироф этилган таълим-тарбия тизими яратилиб, амалиётга татбиқ қилинди, жаҳон андозаларига тўлиқ жавоб берадиган ва замонавий компьютер технологиялари билан жиҳозланган кўплаб билим даргоҳлари барпо этилди. Зеро, бизнинг давримизда мамлакатимизда ислохотларни амалга оширишда одамлар дунёқарашининг ўзгаришида буюк давлат барпо этишдек олижаноб орзуйимизнинг руёбга чиқишида замон талабларига жавоб берадиган кадрлар тайёрлаш муҳим аҳамият касб этади.

Мана шу нуқтаи назардан қараганда, «Таълим тўғрисида» (1997 йил)ги Қонун ва Президентимиз Ислоҳ Каримов ташаббуси ва бевосита раҳбарлигида ишлаб чиқилган «Кадрлар тайёрлаш миллий дастури» такрорланмас, ўзига хос хусусиятга эга. У Ўзбекистоннинг халқаро андозалардаги замонавий тараққиётини таъминлай оладиган, дадил, мустақил тафаккурли, малакали, билимли мутахассис, айни пайтда ички инсоний сифатлари барқ уриб турган, баркамол кадрларни тайёрлаш мақсадини кўзлайди.

Республикамиз истиқболи, энг аввало, ўз Ватанига содик, мард ва фидойи, юксак маънавий фазилатлар эгаси бўлган, замонавий фан-техника ютуқларини мукамал эгаллаган, бир сўз билан айтганда, баркамол ёшларга боғлиқ, ўз навбатида жамиятдаги ҳар қандай интилиш, буюк мақсад ва ғоялар давр эҳтиёжи туфайли юзага келади. Президентимиз: «Агар келажагимизни ўйлаб иш қилмоқчи бўлсак, келажагимизда ишимизни давом эттирадиган бугунги ёшларимизга шароит яратиб, уларнинг ҳаёти ҳақида қайғурадиган бўлсак, маҳаллий ёшларни тарбиялаш ишига муносабатимизни мутлақо ўзгартиришимиз керак. Мумкин қадар иқтидорли ёшларимизни керак бўлса, янги технология, янгича иш ташкил қилишни ўрганиш учун Япония, Америка ва бошқа жойларга юбориб, уларни ўқитишга, тажриба орттиришга имконият яратиш лозим. Иқтисодиётимизни, ҳаётимизни ўзгартириш шуларга боғлиқ бўлади»¹ — деган эди.

Мустақиллик туфайли Ўзбекистонда демократик жамият куриш амалга оширилмоқда. Бунда таълим-тарбия тизими ҳам тубдан ислоҳ

этилмоқда. Ўзбекистон Республикасининг Конституциясининг 41-моддасида:

«Ҳар ким—билим олиш ҳуқуқига эга. Бепул умумий таълим олиш давлат томонидан кафолатланади. Мактаб ишлари давлат назоратидадир» деб белгилаб қўйилди.

«Таълимни тарбиядан, тарбияни эса таълимдан ажратиб бўлмайди — бу шарқона қараш, шарқона ҳаёт фалсафаси», Абдулла Авлонийнинг «Тарбия биз учун ё ҳаёт — ё мамот, ё нажот — ё ҳалокат, ё саодат — ё фалокат масаласидир» деган сўзлари ҳозирги вақтда ҳам долзарб аҳамият касб этади-деб таъкидаланади И.Каримовнинг «Юксак маънавият - енгилмас куч асариди»¹. «Шуни унутмаслик керакки, келажагимиз пойдевори билим даргоҳларида яратилади, бошқача айтганда, халқимизнинг эртанги куни қандай бўлиши фарзандларимизнинг бугун қандай таълим ва тарбия олишига боғлиқ»².

Ўзбекистондаги таълим тизимининг миллий асоси қуйидагиларда намоён бўлади:

- а) Шахсга йўналтирилган таълимнинг жорий этилганлиги;
- б) Миллий ўзликни англашга йўналтирилганлиги;
- в) Узлуксиз таълимнинг касб-ҳунарни эгаллашга йўналтирилганлиги;
- г) 12 йиллик мактаб-коллеж таълимининг бепуллиги;
- д) Таълимнинг демократик мазмунга эгаллиги, яъни танлашга асосланганлиги;
- е) Таълимнинг давлат тиллари (ўзбек, қорақалпоқ) ва бошқа тилларда (рус, қозоқ, тожик, қирғиз, туркман) олиб борилиши;
- ж) Таълимнинг ишлаб чиқариш билан боғлиқлиги;
- з) Таълимнинг фан билан уйғунлиги;
- к) Ўқувчи шахсининг нафақат таълимнинг объекти, балки субъекти ҳам эканлиги;
- л) Таълимнинг маънавий-ахлоқий тарбия билан уйғунлиги;
- м) Узлуксиз 12 йиллик таълимнинг ҳамма учун мажбурийлиги;
- н) Таълим мазмуни миллий ва умуминсоний кадриятлар уйғунлигига асосланганлиги;
- о) Ёшларнинг узлуксиз таълим тизими якунида ҳаётга камида 2-3 касбга эга бўлиб, замонавий ахборот технологияларини ўзлаштириб, хорижий тилларни ўрганган ҳолда мустақил фаолият юритишга тайёр ҳолда кириб боришларининг кафолатланлиги.

¹ Ўзбекистон Республикасининг Конституцияси.—Т.: Ўзбекистон, 2014-6

¹ Каримов И.А. Юксак маънавият-енгилмас куч—Т.: Ўзбекистон, 2008, 62-6.

² Каримов И.А. Юксак маънавият-енгилмас куч—Т.: Ўзбекистон, 2008, 61-6.

1.2. Миллий таълим модели—комил инсон шахсини шакллантириш асоси

Мустақиллик ўз-ўзидан демократияни, шахс ва тафаккур эркинлигини таъминлай олмайди. Янги модел, танлаб олинган тараққиёт йўли, мақсад ва вазифалари янги ижтимоий фикрни, ижтимоий онгни, янги инсонни тарбиялашни талаб қилади. Ўзбекистон мустақилликка эришгач, ўз тараққиёт йўлини — янги жамиятга босқичма-босқич ўтиш моделини эълон қилди.

Бу моделнинг асосий тамойиллари - яъни, иқтисоднинг сиёсатдан холи экани, давлатнинг бош ислохотчи бўлиши, қонун устуворлиги, кучли ижтимоий сиёсат, ислохотларни тадрижий асосда босқичма-босқич амалга ошириш принциплари. Мустақиллик туфайли Ўзбекистонимизда демократик жамият қуриш амалга оширилмоқда. Ўзбекистоннинг бешта устувор тамойилдан иборат бўлган, дунёда тараққиётнинг «ўзбек модели» деб тан олинган ривожланиш йўли ҳар томонлама турри йўл эканини истиклол тарихимиз исботлаб бермоқда.

Президентимиз И.А.Каримов: «Дунёда «ўзбек модели» деб тан олинган, мамлакатимиз миллий тараққиёт стратегиясининг ажралмас қисми бўлган Кадрлар тайёрлаш миллий дастурини ўз вақтида қабул қилиб, амалга оширганимиз янги ҳаёт, янги жамият қуришда энг кучли, айтиш мумкинки, энг қудратли омил бўлиб, нафақат таълим соҳасини, балки одамларимизнинг дунёқарашини, бутун ҳаётимизни тубдан ўзгартириб юборгани ҳақида бугун ҳар қанча гурурланиб, фахрланиб гапирсак, арзийди, албатта»¹ дея эътироф этган эдилар. Ўзбек моделининг асосчиси Ислом Каримов раҳбарлигида амалга оширилаётган тараққиёт йўлининг кўпчилик бошқа миллий моделлардан фарқ қиладиган хусусияти шундаки, у фақат иқтисодий ривожланиш эмас, балки кенг маънодаги миллий тикланиш ва ижтимоий тараққиёт модели ҳамдир. Яъни бошқа моделларда, асосан иқтисодий ислохотлар назарда тутилган бўлса, ўзбек моделида ҳаётимизнинг барча жабҳалари - ижтимоий, иқтисодий, сиёсий ва маънавий соҳалардаги ислохотлар камраб олинган.

Бу модел Ўзбекистон Республикасининг мустақил миллий тараққиёти қандай бўлишини асослайди. Давлатнинг белгиланган мақсадларга эришишига қаратилган амалий сиёсатининг муштараклигини аниқлатади. Ўзбекистон мустақилликка эришиш остонасидаги ўзгаришларни қуйидагиларда кўриш мумкин:

¹ Каримов И.А. Она юртимиз бахту ихболи ва буюк келажаги йўлида хизмат қилиш - энг олий саодатдир - Т.. Ўзбекистон, 2015.123-6.

◆ 1989 йил 21 октябрь ўзбек тилига «Давлат тили» мақоми берилди;

◆ 1990 йил 24 март Президентлик лавозими жорий этилди; Мустақиллик декларацияси қабул қилинди;

◆ 1991 йил 31 август Ўзбекистоннинг давлат мустақиллиги эълон қилинди;

◆ Наврўз — умумхалқ байрами сифатида эълон қилинди ва б.

Президентимиз Ислом Каримов ташаббуси ва бевосита раҳбарлигида ишлаб чиқилган кадрлар тайёрлаш миллий моделидан бош муддао қилиб комил инсон ва етук малакали мутахассисни тайёрлаш, Ўзбекистонда таълим тизимини ислох қилиш борасида 1997 йил 29 август куни Кадрлар тайёрлаш миллий дастурининг қабул қилиниши муҳим қадам бўлди.

Дастурни рўёбга чиқариш босқичлари қуйидагиларни ўз ичига олади:

• Биринчи босқич — 1997-2001 йиллар

• Иккинчи босқич — 2001-2005 йиллар

• Учинчи босқич — 2005 ва ундан кейинги йиллар.

Кадрлар тайёрлаш миллий моделининг асосий таркибий қисми қуйидагилардан иборат:

• **ШАХС** — кадрлар тайёрлаш тизимининг бош субъекти ва объекти, таълим соҳасидаги хизматларнинг истеъмолчиси ва уларни амалга оширувчи;

• **ДАВЛАТ ВА ЖАМИЯТ** — таълим ва кадрлар тайёрлаш тизимининг фаолиятини тартибга солиш ва назорат қилишни амалга оширувчи кадрлар тайёрлаш ва уларни қабул қилиб олишнинг кафиллари;

• **УЗЛУКСИЗ ТАЪЛИМ** малакали рақобатбардош кадрлар тайёрлашнинг асоси бўлиб, таълимнинг барча турларини, давлат таълим стандартларини, кадрлар тайёрлаш тизими тузилмаси ва унинг фаолият кўрсатиш муҳитини ўз ичига олади.

Ўзбекистон Республикасида узлуксиз таълим, фан ва ишлаб чиқариш тизими ва турлари қуйидагилардан иборат:

• Мактабгача таълим;

• Бошланғич таълим;

• Умумий ўрта таълим;

• Ўрта махсус, касб-хунар таълими;

• Олий таълим;

• Олий ўқув юртидан кейинги таълим;

• Кадрлар малакасини ошириш ва уларни қайта тайёрлаш;

• Мактабдан ташқари таълим.

Олий таълим куйидаги боскичлардан иборат бўлиб, улар куйидагилардан иборат:

• **Бакалаврият** — мутахассисликлар йўналиши бўйича фундаментал ва амалий билим берадиган, таълим муддати камида тўрт йил давом этадиган таянч олий таълимдир.

• **Магистратура** — аниқ мутахассислик бўйича фундаментал ва амалий билим берадиган, бакалаврият негизида таълим муддати камида икки йил давом этадиган олий таълимдир. Олий ўқув юртларидан кейинги таълим миллий таълим тизимида муҳим аҳамиятга эга. Бу борадаги Ўзбекистон Республикаси Президентининг «Олий малакали илмий ва илмий-педагог кадрларни тайёрлаш ва аттестациядан ўтказиш тизимини янада такомиллаштириш тўғрисида» ги Фармони (2012 йил 24 июль) ҳамда Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг «Олий малакали илмий ва илмий педагог кадрларни тайёрлаш ва аттестациядан ўтказиш тизимини янада такомиллаштириш чора-тадбирлари тўғрисида» ги Қарорининг (2012 йил 28 декабрь) қабул қилиниши муҳим ишлардан бири бўлди. Бу таълим босқичи 3 йилни ўз ичига олади.

Шакллари:

- Катта илмий ходим-изланувчилар институти;
- Мустақил изланувчилик.

Олий таълим соҳасидаги ўзгаришлар эса куйидагиларда намоён бўлди:

Биринчидан, олий таълим соҳасида абитуриентларни тест асосида ўқишга қабул қилиш йўлга қўйилди;

Иккинчидан, вилоятлар марказларидаги педагогика институтлари университетларга айлантирилди;

Учинчидан, республикамиздаги ташкилотлар ва халқаро жамғармалар ҳисобидан чет элларга бориб, тажриба алмашиш ва талабаларни ўқишга юбориш тизими йўлга қўйилди;

Тўртинчидан, иқтисод ва бизнес соҳасидаги мутахассис ва ўқитувчиларни қайта тайёрлаш ишлари олиб борилди;

Бешинчидан, ўғиш даври хорижий мамлакатларнинг илғор тажрибаларини ўрганиш, талабаларнинг хорижда таълим олишлари, ўз навбатида хорижлик мутахассисларни республикамиз ўқув муассасаларига ишга таклиф қилиш йўлга қўйилди. Уларнинг барчаси мустақил республикамизнинг таълим соҳасидаги ютуқлари бўлиб, буюк келажагимизнинг асоси учун хизмат қиладиган ижобий ходисалар бўлди.

1995 йилнинг апрель ойида кадрларни сиёсий, маданий, маънавий ҳамда касб жиҳатдан қайта тайёрлаш мақсадида, Ўзбекистон

Республикаси Президенти ҳузурида Давлат ва жамият қурилиши академияси ташкил этилди. Маълумки, академик таълим тингловчиларда миллий ва умуминсоний кадриятлар, кенг ақл-заковат, чуқур билим ва мулоҳаза, ташаббус, муаммоларни хал этишга ижодий ёндашув асосида ҳозирги замон тафаккурини шакллантиришга қаратилгандир. 1996 йил май ойида Банк-молия академияси ҳокимият ва бошқарув органлари ходимларини, иқтисодий тузилмалар мутахассисларни сифат жиҳатдан янги даражада тайёрлаш, қайта тайёрлаш ва уларнинг малакасини ошириш бўйича бош муассаса сифатида ташкил этилди.

Ислохотда ўрта поғонада ташкил этиладиган янги таълим муассасаларига алоҳида эътибор қаратилди ва унинг умумтаълим мактаблари билан олий ўқув юртлари ўртасида узлуксиз алоқа ва муносабатларни таъминлаши, замон талабларига жавоб бериши масалаларига алоҳида эътибор берилди. Мазкур ҳужжатлар инсоннинг ҳар томонлама уйғун камол топиши ва фаровонликка эришиши, шахс манфаатларини рўёбга чиқариш шароитларини ва таъсирчан механизмларини яратиш, эскича тафаккур ва ижтимоий ҳулқ-атворнинг андозаларини ўзлаштиришни ислохотларнинг асосий мақсади қилиб белгилади.

Ўзбекистонимизда амалга оширилаётган ислохотлар халқнинг бой интеллектуал мероси ва умумбашарий кадриятлари асосида, замонавий маданият, иқтисодиёт, фан-техника ва технология ютуқлари асосида кадрлар тайёрлашнинг мукамал тизимини шакллантиришни назарда тутди. Таълим тизимида 1996-1997 ўқув йилидан бошлаб мактабларнинг биринчи синфларидан ўқув жараёнлари янги алифбода олиб борилди бошланди. Бунинг учун янги имло, янги алифбода ўқув дастурлари, қўлланмалар ва дарсликлар яратилди. Бундан ташқари янги турдаги таълим муассасалари лицей, бизнес мактаб, ўрта мактаб учун касб-ҳунар коллежлари ва ҳоказолар очилди.

Ўзбекистоннинг келажаги ҳар жиҳатдан узлуксиз таълимнинг ҳолати билан алоқадордир, чунки мутахассис ходимлар тайёрлаш даражаси азалдан халқнинг иқтисодий гуллаб яшнаши, маданияти, маънавияти ва ҳаттоки руҳиятини ҳам белгилаб келган. Миллий дастурнинг эътиборли томони унда халқимиз ва миллатимиз менталитетининг ўзига хос жиҳатларини алоҳида эътиборга олганлиги билан кишиларимиз орзу-интилишлари, эҳтиёж ва манфаатларини қондиришга қаратилганлигидир. Миллий таълим-тарбиямизга назар ташлайдиган бўлсак, барча замонларда ҳам халқимизнинг дунёқараши, ўзига хос тафаккури ва турмуш тарзида хусусий тадбиркорлик билан шуғулланишга интилиш доим кучли бўлганлигини кўрамиз. Ижтимоий ҳаёт тажрибаси, таълим-тарбия жараёнининг ўзаро узвий

алоқадаги уч таркибий бирлиги — тарбия, таълим, шахсни ривожлантириш тўлиқ даражада амалга ошираётган бугунги кунда булажак ёш кадрларимиз онги ва қалбида педагогик, психологик билимларни мустахкам сингдириш муҳим омил бўлади. Ҳозирги замон педагоги фақат дарс берувчи эмас, бола қандай ўқиётганини ва бола қандай ривожланаётганини тушунадиган ва ҳис этадиган, унинг ички дунёси, маънавий-ахлоқий умуммаданий ўсишига ёрдам берадиган шахсдир.

1997 йилда қабул қилинган «Таълим тўғрисида»ги Қонун ва «Кадрлар тайёрлаш миллий дастури», миллий тажрибанинг таҳлили ва таълим тизимида жаҳон миқёсида эришилган ютуқлар асосида яратилган бўлиб, юксак умумий ва касб-хунар маданиятига эга, ижодий ва ижтимоий фаоллик, ижтимоий-сиёсий ҳаётда мустақил равишда муваффақиятли фаолият юрита оладиган, истиқболли вазифаларни илгари суриш ва ҳал этишга қодир кадрларнинг янги авлодини шакллантиришга йўналтирилган.

1.3. Миллий таълим-тарбия Ўзбекистоннинг ҳозирги даври, тараққиёти ва истиқболнинг ягона йўли эканлиги

Мамлакатимизда бозор тизимида ўтиш жараёнида «Янги уй қурмай туриб, эскисини бузманг» ва «Ислоҳот-ислоҳот учун эмас, аввало инсон учун» каби тамойилларга амал қилинди. Президентимизнинг «Она юртимиз бахту иқболи ва буюк келажаги йўлида хизмат қилиш - энг олий саодатдир» китобида, «мустақил фикрлайдиган, замонавий илм-фан ва касб-хунарларни пухта эгаллаган, ўз юрти, ўз халқиға фидойи, биз бошлаган ишларни давом эттиришга қодир бўлган, ҳар томонлама соғлом авлодни енгиб бўладими, бугун биз ўз олдимизга қўйган юксак мақсадларга етишда ана шу навқирон авлодимиз ҳал қилувчи куч бўлиб майдонга чиқаётгани барчамизга гурур ва ифтихор бағишлайди»¹ деб таъкидлайди. Бугунги авлод 18 йил олдин қабул қилинган Кадрлар тайёрлаш миллий дастурининг меваси эканлигини Президентимиз гурур билан таъкидлайди.

Бугун жаҳон ҳамжамиятидан ўзига муносиб ўрин эгаллашга интилаётган мамлакатимизда ёш авлоднинг чет тилларни мукамал эгаллашлари учун Президентимизнинг «Чет тилларни ўрганиш тизимини янада такомиллаштириш чора-тадбирлари тўғрисида» 2012 йил 10 декабрдаги ПҚ-1875-сон қарори асосида, 2013-2014 ўқув йилидан эътиборан умумтаълим мактабларининг 1-синфидан бошлаб чет тилларни ўқитишнинг узлуксиз тизими жорий қилингани янги амалий қадам бўлди.

1. Каримов И.А. Она юртимиз бахту иқболи ва буюк келажаги йўлида хизмат қилиш - энг олий саодатдир - Т. Ўзбекистон, 2015.235- б.

Кишиларнинг дунё қараши ижтимоий шарт-шароит, таълим ва тарбияга алоқадор бўлган хизматларининг истеъмолчиси ва ишлаб чиқарувчиси булган шахс кадрлар тайёрлаш тизимининг бош субъекти сифатида қаралар экан, уларнинг сифати ва самарадорлиги асосан маърифий, маънавий ёндашувга ўта боғлиқ бўлади. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 06.10.1997 й. N ПФ-1869 сонли «Таълим-тарбия ва кадрлар тайёрлаш тизимини тубдан ислоҳ қилиш, баркамол авлодни воёга етказиш тўғрисида» фармони ва Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг «Олий малакали илмий ва илмий педагог кадрларни тайёрлаш ва аттестациядан ўтказиш тизимини янада такомиллаштириш чора-тадбирлари тўғрисида»ги Қарорининг (2012 йил 28 декабрь) қабул қилиниши муҳим ишлардан бири бўлиб, таълим-тарбия тизимини тубдан ислоҳ қилиш, уни замон талаблари даражасига кўтариш, миллий кадрлар тайёрлашнинг янги тизимини барпо этиш, келажак учун баркамол, салоҳиятли авлодни тарбиялаш дан иборат.

Президентимизнинг доимий эътибори натижасида юртимизда жаҳондаги нуфузли университетлар билан яқин ҳамкорлик алоқалари ўрнатилди. Бунинг натижасида Тошкентда Буюк Британиянинг Халқаро Вестминстер университети, И.Губкин номидаги Россия нефть ва газ давлат университети, Италиянинг Турин политехника университети, Сингапур менежментни ривожлантириш институти, Г.Плеханов номидаги Россия иқтисодиёт академияси, М.Ломоносов номидаги Москва давлат университетининг Тошкент шаҳридаги филиали, Жанубий Кореялик шериклар билан ҳамкорликда Тошкент шаҳрида Инха университети ташкил этилди ҳамда муваффақиятли фаолият кўрсатмоқда.

Юртимиз ва хориждаги ўқув масканларида юзлаб иқтидорли ёшлар таълим олмоқда ва ўз малакасини оширмоқда. Бунда хорижий таълим муассасалари билан икки томонлама тажриба алмашиш йўлга қўйилгани муҳим аҳамият касб этмоқда. Мамлакатимизда нуфузли халқаро ташкилотлар, чет эллик таниқли эксперт ва мутахассислар, таҳлилчи ва кузатувчилар иштирокида таълим сифатини оширишга доир кўплаб симпозиумлар, анжуман ва семинарлар ўтказилмоқда.

2012 йилнинг 17 февралда Тошкентда Президентимиз Ислон Каримов ташаббуси билан «Юксак билимли ва интеллектуал ривожланган авлодни тарбиялаш — мамлакатни барқарор тараққий эттириш ва модернизация қилишнинг энг муҳим шarti» мавзуида халқаро анжуман ташкил этилди. Анжуманда кўплаб йирик халқаро ташкилотлар ва молия институтлари, жумладан, БМТ, Осис тараққийёт банки,

Жаҳон банки, Ислом тараққиёт банки вакиллари, Буюк Британия, Германия, Италия, Хитой, АҚШ, Жанубий Корея, Япония, Россия каби дунёнинг 48 давлатидан таълим тизими раҳбарлари, олимлар ҳамда мутахассислар иштирок этиб, узлуксиз таълим соҳасини ривожлантириш ва ёш авлодни баркамол тарбияланнинг миллий моделини яратишда Ўзбекистон тажрибасини ўргандилар. Ҳақиқатан ҳам, юртимизда фаол, интилувчан, иқтидорли ва юксак маънавий фазилатларга эга, замонавий билим ҳамда касбларни чуқур эгаллаган - бугунги ва эртанги кунимизнинг ҳал қилувчи кучи бўлган ёшларни вояга етказиш учун барча шарт-шароит ва имкониятлар яратилган.

«Биз таълим-тарбия соҳасидаги кенг қўламли ислохотларимизни, албатта, охирига етказишимиз, бундай таълим даргоҳларини нафақат қуриш, таъмирлаш ва жиҳозлаш, балки фарзандларимизни замон талаблари асосида камол топтириш учун энг юксак малакали ўқитувчи ва домлаларни жалб этиш, уларнинг билим ва тажрибасини мунтазам ошириб боришга энг муҳим, фоят маъсулиятли вазифа деб карашимиз зарур»¹ - деб ёзади Ўзбекистон Республикаси Президенти ўз асарида.

Таълим ва тарбия соҳасидаги ислохотлар биринчи навбатда ўқитувчининг шахси билан боғлиқдир. Шунга кўра, аввало, ўқитувчи шахсини шакллантириш, уни таълим ва тарбиянинг самарали шакл ва методлари, воситалари асосида ҳар томонлама пухта билимли, юксак маданиятли инсон қилиб камол топтириш лозим. Булар ўқитувчининг касбий стукликка эришиши, ўз ишига ижодий ёндашишида катта роль ўйнайди.

Бугунги кунда мутахассис кадрларни тайёрлаш, тарбиячи педагог ходимларга замонавий билим бериш, уларнинг маълумотини, малакасини ошириш мақсадида мамлакатимизда Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2015 йил 12 июнда «Олий таълим муассасаларининг раҳбар ва педагог кадрларини қайта тайёрлаш ва малакасини ошириш тизимини янада такомиллаштириш чора-тадбирлари тўғрисида»ги 4732 сонли Фармони чиқиб, унда олий таълим муассасалари профессор-ўқитувчиларининг касб даражаси ва малакасини муттасил ошириб бориш, уларни замонавий талабларга мувофиқ мунтазам қайта тайёрлашнинг такомиллаштирилган тизимини жорий этиш асосида юқори малакали мутахассислар тайёрлаш сифатини тубдан яхшилашни мақсад қилиб қўйилган.

¹ Каримов И.А. Она юртимиз бахту иқболи ва буюк келажаги йўлида хизмат қилиш - энг олий саодатдир - Т.. Ўзбекистон, 2015.244-б.

Миллий дастур кадрлар тайёрлаш миллий моделини руёбга чиқаришни кўзда тутар экан, унда кадрлар тайёрлаш тизимини тубдан ислох қилишнинг муҳим омиллари қуйидагилардан иборат деб белгиланди:

а) Ўзбекистон Республикасининг демократик ҳуқуқий давлат ва фуқаролик жамияти қуриш йўлидан изчил илгарилаб бораётганлиги;

б) мамлакатимиз иқтисодиётида туб ўзгаришларнинг амалга оширилиши, республика иқтисодиёти асосан хом ашё йўналишидан, рақобатбардош саноат маҳсулотлари ишлаб чиқариш йўлига изчил ўтаётганлиги, мамлакат экспорт салоҳиятининг кенгаётганлиги;

в) давлат ижтимоий сиёсатида шахс манфаати ва таълим устуворлигининг қарор топганлиги;

г) миллий ўзликни англашнинг ўсиб бориши, ватанпарварлик, ўз ватани учун ифтихор туйғусининг шаклланаётганлиги, бой миллий маданиятнинг тарихий агъаналарига ва халқимизнинг интеллектуал меросига ҳурмат;

д) Ўзбекистоннинг жаҳон ҳамжамиятига интеграциялашуви, республиканинг жаҳондаги макеи ва обрў-эътиборининг мустаҳкамлашиб бораётганлиги.

Миллий дастурнинг асосий мақсади эса, таълим соҳасини тубдан ислох қилиш, унинг истибдод йилларидан қолган мафкуравий қарашлардан ва сарқитлардан тўла холос этиш, ривожланган демократик давлатлар даражасида, юксак маънавий ва ахлоқий талабларига жавоб берувчи юқори малакали кадрлар тайёрлаш миллий тизимини яратишдир. Мамлакатимизда қабул қилинган «Таълим тўғрисида»ги Қонун ҳамда «Кадрлар тайёрлаш миллий дастури» мустақиллик даври эҳтиёжи ва кишиларимизнинг, давлат ва жамиятнинг унга эҳтиёжмандлиги натижасидир.

Давлатимиз раҳбари И.А.Каримовнинг мамлакатимизда ўсиб келаётган ёш авлодга эътибори, «Кадрлар тайёрлаш миллий дастури» ни амалга ошириш соҳасидаги сиёсат айнан ана шу эҳтиёжмандликдан келиб чиққанлиги айна ҳақиқатдир. Шу боис, Юртбошимиз «Кадрларни пухтароқ қилиб тайёрламасдан, уларни кадрга етмасдан, уларга ишонмасдан ва қўллаб-қувватламасдан, ўйлайманки бирон-бир соҳада аҳволни ҳеч қанақа тарзда ўзгартириб бўлмайди»¹ — деб тақрор ва тақрор уқтиради. Ёшларимизнинг педагогик, психологик билими, мураккаб технологияларни эгаллаш, ахлоқий поклиги, мустақил тафаккур-маънавий баркамоллик заминидир. Ҳозирги даврда

¹ «Баркамол авлод—Ўзбекистон тараққиётининг пойдевори». Т., 1997 йил, 32- бет.

талабаларнинг билиш фаолиятини фаоллаштириш муаммоси ўз моҳиятига кўра фалсафа, педагогика, психология, методика фанлари вакилларининг долзарб илмий-тадқиқот объекти бўлиб қолмоқда.

Кадрлар масаласи нақадар ҳаётий долзарб масала эканлиги, бугунги кундаги ижтимоий-сиёсий жараёнларнинг барча соҳасидаги ишлар ривожи ҳам унга боғлиқ эканлиги кундан-кунга аниқ, равшан кўзга ташланиб бормоқда. Бу хусусида фикр билдирар экан давлатимиз раҳбари И.А. Каримов куйидаги гапларни таъкидлаган эди: «Юқори малакали, замонавий билимларга эга бўлган, ҳозирги кун талаблари асосида фикрлай оладиган етук кадрларни тайёрлаш ҳам ижтимоий-сиёсий, ҳам иқтисодий муаммоларимизни ҳал этишнинг калити ҳисобланади»¹. Бугунги кунга келиб мамлакатнинг кадрлар имкониятини ҳисобга олган ҳолда мазкур муаммога янгича фикрлаш ва кадрлар тайёрлашнинг янги шакл ва усулларини белгилашни тақозо этмоқда.

Кадрлар сиёсатини илмий жиҳатдан ўрганиш бир-бири билан боғланиб, кўп ҳолларда аралашиб кетган мутахассис, номенклатура, персонал, вазиладор шахс, шахсий таркиб деб аталмиш тушунчаларга назарий-амалий жиҳатдан аниқроқ чегара белгилаш зарурлигини кўрсатади. Бунинг учун эса мамлакатимизда янгича фикрлайдиган, олиб борилаётган ислохотларнинг туб моҳиятини тушуниб етадиган ходимлар тайёрлашнинг ягона тизимини яратмоқ лозим. Энг муҳими, таълим тизимида ислох қилиш вазиладори муваффақиятли ҳал этилса, ижтимоий-сиёсий ечим кескин ўзгаради, одамлар онгида демократик кадриятларга янгича муносабат шаклланади. «Фақатгина чинакам маърифатли одам инсон кадрини, миллат кадриятларини, бир сўз билан айтганда, ўзлигини англаш, эркин ва озод жамиятда яшаш, мустақил давлатимизнинг жаҳон ҳамжамиятида ўзига муносиб обрўли ўрин эгаллаши учун фидойилик билан курашиши мумкин. Сир эмаски, ҳар қайси давлат, ҳар қайси миллат нафақат ер ости ва ер усти табиий бойликлари билан ҳарбий қудрати ва ишлаб чиқариш салоҳияти билан балки, биринчи навбатда ўзининг юксак маданияти ва маънавияти билан кучлидир»².

Кадрлар тайёрлаш миллий дастурининг салоҳияти ва аҳамияти жиҳатидан теран фалсафий моҳиятга эгаллиги унинг халқаро миқёсда тан олинганлигида ҳам кўринади. Хусусан, 1998 йили Австралияда ўтган, ёшлар таълими истиқболларига бағишланган «Осиё -Тинч

¹ Каримов И.А. Баркамол авлод - Ўзбекистон тараққиётининг пойдевори. Т. 1998 й. 14-бет.

² Каримов И.А. Баркамол авлод - Ўзбекистон тараққиётининг пойдевори. Тошкент-1998 й. 5-бет.

уммони минтақасида XXI асрда таълим муаммолари» деб номланган халқаро анжуманда таълимни ривожлантиришга қаратилган махсус давлат Дастури фақат икки мамлакатда—АҚШ ва Ўзбекистонда мавжуд экани таъкидланган. Италиядаги «Болонья» университети проректори, профессор Ф.Фанфанеллининг ёзишича: «Миллий дастур бўйича таркиб топган ўрта махсус, касб-хунар ўқув юртлари ҳаётга энди кириб келаётган усмирларнинг камида икки-уч замонавий касбни пухта эгаллаб олишларига имконият яратгани учун ҳам бу таълим тури бизни қизиқтириб қўйди. Чунки, Фарбада бундай ўқув юртлари ҳали йўқ ва Ўзбекистоннинг бу тажрибаси турли мамлакатлардаги замонавий таълим тизимида жиддий ўзгаришлар киритишига туртки бўлди. Таълимнинг янги ўзига хос шакли бўлган коллеж ва академик лицейларда давлат таълим стандартлари асосида талаба-ёшлар ҳамда ўқувчиларга билим берилмоқда.

Таълим-тарбия жараёнига комплекс муаммо сифатида диалектик ёндашиш зарур эканлигини давр талаби кундан-кунга тасдиқламоқда. Кадрлар тайёрлаш миллий дастурининг кенг қамровли вазиладори: таълим-тарбия тизими ислохи, шу тизимда фаолият курсатаётган педагог ва кадрлар сифати, баркамол авлод тарбияси, билимли мутахассис тайёрлаш акс этилади. Педагогик муаммолар таркибида ўқитувчи шахсини ҳурматлаш, унинг фикрлари, талаб эҳтиёжлари билан ҳисоблашиш зарурлиги кўп маротаба тилга олинмоқда, ҳар бир педагогик муаммонинг ўз андозаси бўлади, лекин у ёки бу андозани тарбия жараёнини ягона, ўзгармас асоси сифатида қабул қилиш мумкин эмас. Чунки, тарбия босқичма-босқичлик, даврийлик, ўзгарувчанлик каби хусусиятларга эга бўлиб, ўқитувчи тарбиянинг маълум бир босқичидагина тарбия жараёнини ташкил этишга иштирок этади. Бу босқичда ўқувчи шахсининг маънавий-ахлоқий характер хусусиятлари бир мунча шаклланган бўлади. Ўқитувчи худди шу таълим-тарбия юқори босқичда умумий педагогик тизимини самарадорлигини таъминлашга алоҳида эътибор беришга тўғри келади.

Педагогик мулоқотда ўқитувчи шахсининг сифатлари ва унинг хатти-ҳаракатлари ўқувчининг идеали сифатида намоён бўлади. Ўқувчининг ўқитувчи шахси ҳақидаги қарашлари, унинг хатти-ҳаракати, педагогик маҳорати, маънавий-маданиятига мос келмаса яхлит педагогик жараённи ташкил этишда ҳам ижобий натижа бермайди. Ўқитувчи «субъект» билан ўқувчи «объект» ўртасидаги, каттиқ интизом ҳам педагогик жараёнга салбий таъсир этади.

Таълим-тарбия жараёнида педагог ҳар бир ўқувчининг қобилиятини намоён қилиши учун зарур шароитни яратиши, уларнинг қизиқи-

шини, мойиллигини, ўзига хос характер хусусиятларини ўрганиш лозим. Субъект (ўқувчи) билан объект (ўқитувчи) фаолияти уйғунлашуви ҳар вақт муайян замон ва маконгагина хослигини ҳисобга олган ҳолда ўз билимини намоён қилишга шароит яратилиши керак.

Республикамиз таълим марказида ҳам илғор маърифий кадриятларни ўрганиш, баҳолаш ва амалиётга татбиқ этиш билан бир қаторда, жаҳоннинг илғор педагогик тажрибаларини қўллаш мезонлари ишланиб таълим-тарбия тизимда янги педагогик технология ва унинг айрим элементлари қўллаш тавсия этилди. Маълумки, технология-шахсни ўқитиш, тарбиялаш ва ривожлантириш қонунларини ўзида жо қилган ва якуний натижани таъминлайдиган педагогик фаолиятдир:

биринчидан, янги педагогик технологияларни таълим-тарбияга жорий этиш, унинг моддий-техник базасини янгилаш, модернизациялаш орқали амалга оширилмоқда;

иккинчидан, компьютер, ахборот технологиялари имкониятларидан кенг фойдаланилмоқда. Бу, интернет тизими, компьютер, электрон доска, электрон дарсликлар яратиш ва ундан фойдаланиш имкониятини бермоқда. Инглиз тилини ўрганиш ва билишга давлат сиёсати даражасида аҳамият берила бошланди;

учинчидан, таълим соҳасида амал қилиб келган эскича (анъанавий) усуллардан воз кечилди. Билимни баҳолашнинг тест тизимига ўтилди. Бу таълим соҳасида мавжуд бўлган айрим салбий ҳолатларнинг ҳам олдини олиш имкониятини бермоқда. Бу соҳада айрим эскича қараш ва ёшдошувлар сакланиб қолаётган бўлса-да, бу тизимнинг афзаллигини, таълим тизимини янада янгилашга хизмат қилаётганлигини таъкидлаш лозим;

тўртинчидан, олий таълим тизимида кадрлар тайёрлашда икки босқичли тизимга ўтилганлиги олий малакали илмий педагогик кадрлар тайёрлашда бир босқичли тизим жорий этилиб, докторантура институтининг амал қилиши билан меъёрлари ишлаб чиқилиб, ҳаётга татбиқ этила бошланганлигини ҳам бу соҳада дунё мамлакатларини эришган ютуқлари, тажрибаларини ҳаётга жорий этиш билан боғлиқ. Бу таълим соҳасини янада модернизациялашга таълимда - дунёвийлик, тарбияда эса миллий маънавий кадриятларни ҳисобга олиш, ўзлигимизни янада бойиб, янгиланиб боришига хизмат қилади.

«Маънавият-инсоннинг, халқнинг, жамиятнинг куч - қудратидир. У йўқ жойда ҳеч қачон бахт-саодат бўлмайди, маънавият ҳақида гап кетар экан, мен аввало, инсоннинг руҳий покланиши ва юксалишига даъват этадиган, инсон ички оламини бойтадиган, унинг иймон-иродасини, эътиқодини мустаҳкамлайдиган, виждонини уйғотадиган қудратли ботиний кучни тасаввур қиламан»

Ислом КАРИМОВ

II БОБ. ЎЗБЕКИСТОНДА ТАЪЛИМ-ТАРБИЯНИНГ МАЪНАВИЙ АСОСЛАРИ

2.1. Буюк мутафаккирларнинг бебаҳо мерослари таълим-тарбиямизнинг назарий ва амалий пойдевори сифатида

Президентимиз Ислом Каримов «Бугунги кунда фарзандларимизнинг маънавий оламини юксалтириш, уларни миллий ва умуминсоний кадриятлар руҳида тарбиялаш масаласи биз учун энг долзарб вазифа»¹ эканлигини ҳаётий мисоллар орқали атрофлича асослаб беради.

«Юксак маънавият — енгилмас куч» асарида маънавият тушунчасини давлат арбоби, сиёсатчи ва олим сифатида таҳлил қилиб берганлар ва буни педагог ходимлар, узлуксиз таълим тизимида ёшларга инсон, миллат, давлатнинг барқарорлиги, тараққиётга эришиш ва бу йўлдаги қийинчиликларни енгишда энг хал қилувчи куч ва таянч нуқта юксак маънавият, айни пайтда юксак маънавият - енгилмас куч, жамият тараққиётининг асосий воситаларидан бири ва инсон камолотининг йўлчи юлдузи эканлигини талабалар онгига сингдиришдан иборат.

Ёшларни маънавий баркамол инсонлар қилиб тарбиялашда миллий тарбия модулини яратиш, талаба - ёшларда маънавий таъминланганликни шакллантириш ҳамда инсон манфаатларининг халқ, миллат, давлат ва жамият манфаатлари билан уйғунлигини таъминлашни, маънавият инсоннинг улғайиши ва куч-қудрат манбаи эканлигини, маънавий тикланиш ҳамда юксалишда, албатта, мустақилликнинг зарурлигини, маънавиятимизга ҳар қандай таҳдид ўзлигимиз ва келажакимизга таҳдид эканлигини, ушбу таҳдидларга қарши курашишга доимо

¹ Каримов И.А. Она юргимиз бахту икболи ва буюк келажакимиз йўлида хизмат қилиш — энг олий саодатдир - Т.: Ўзбекистон, 2015.267-б.

хушёр туриш зарурлигини, маънавий баркамол, ғоявий курашчан инсон Ватанимиз тараққиётининг пойдевори эканлигини талабаларга тушунтириш лозим.

Маънавиятни шакллантиришга бевосита таъсир қиладиган муҳим ҳаётий омил—бу таълим-тарбия тизими билан чамбарчас боғлиқлиги, ота-боболаримиз қадимдан бебаҳо бойлик бўлмиш илму маърифат, таълим ва тарбияни инсон камолоти ва миллат равақининг энг асосий шarti ва гарови деб билган. «Биз халқимизнинг дунёда ҳеч кимдан кам бўлмаслиги, фарзандларимизнинг биздан кўра кучли, билимли, доно ва албатта бахтли бўлиб яшаши учун бор куч ва имкониятларимизни сафарбар этаётган эканмиз, бу борода маънавий тарбия масаласи, ҳеч шубҳасиз, беқиёс аҳамият касб этади. Агар биз бу масалада хушёрлик ва сезгирлигимизни, қатъият ва масъулиятимизни йўқотсак, бу ўта муҳим ишни ўз ҳолига, ўзи бўларчилиқка ташлаб қўядиган бўлсак, муқаддас кадрларимизга йўғрилган ва улардан озикланган маънавиятимиздан, тарихий хотирамиздан айрилиб, охир-оқибатда ўзимиз интилган умумбашарий тараққиёт йўлидан четга чиқиб қолишимиз мумкин»¹-деган эдилар. Инсонни инсон қиладиган, уни руҳан юксалтириб, улуғ ишларга даъват этадиган беқиёс куч маънавий тарбия ижтимоий-педагогик зарурият сифатида юзага чиқмоқда. Мустақилликнинг эркин нафаси барқ уриб турган ҳозирги кунимизда таълим-тарбиявий, ижтимоий-маданий мотивларни ўз ичига олган, миллий-руҳий меросларимизнинг маънавий асоси бўлмиш қорақалпоқ фольклорининг 100 жилдиги босмадан чиқариляпти.

И.В. Савицкий номидаги Қорақалпоқ давлат санъат музейи мустақиллик шарофати билан, Президентимиз И. Каримовнинг шахсан раҳбарлигида ушта янги биноси қурилиб, дунё диққат-эътиборини ўзига жалб қиладиган халқимизнинг 65 мингдан зиёд бой маънавий ва тарихий меросини бутун дунёдан минг-минглаб туристлар келиб кўрмоқда. Америкали профессорлар Сью Александр ва Виктория Полеттолар музейни томоша қилар экан ўзларининг хайратини, шодлигини яшира олмади. «Бизлар, — деди, — Аманда Поуп ва Чавдар Георгийлар тасвирга олган «Джайхун бўйидаги санъат даргоҳи» хужжатли фильмида музей ҳақида дастлабки маълумотга эга бўлган бўлсак, мана ўз кўзимиз билан кўриб орзуларимиз ушалди. Бу ерга келиб янгилишмадик-дедилар, фахрланиб».

Бутунжаҳон ҳамжамияти тан олган қорақалпоқ давлат санъат музейи 2012 йили жаҳонда энг катта сайёҳлар сайти «TripAdvisor» мақомига лойиқ деб топилди.

Миллий маънавиятимизнинг ижтимоий педагогик жиҳати соғлом авлодни камол топтиришда, донишмандлик уғит-насихат мактаби бўлмиш қорақалпоқ жиров-бахшилари ва уларнинг ижро этган кўшиқлари билан дostonлари маънавий тарбиямизнинг асосига айланди. «Қорақалпоқ халқи ўзининг ўтмиш тарихи, урф-одат, анъаналари, тили, бетакрор маданияти билан ажралиб туради, қорақалпоқ халқи ҳеч қачон кам бўлмайди» — деган эди Президентимиз И.Каримов¹.

Президентимизнинг «Биз ҳеч кимдан кам эмасмиз», деган ғоясининг мазмуни энг аввало ёшларимизга ғамхўрлик билан бирга уларнинг кучи ва имкониятлари эркин ва фаровон ҳаётни ярата олишини ҳам аниқлатади. Шу сабабли ёшларимизнинг имкониятларини намоён қилиш давлат сиёсати даражасига кўтарилди. Бунда ёшларни жисмонан бақувват, маънан баркамол, ақлан юксак, руҳан уйғоқ авлод қилиб тарбиялаш миллий ғоянинг таркибий қисми сифатида илгари сурилган. Бугунги кунда маънавият тушунчаси инсон билан боғлиқ бошқа тушунчалар билан бирга онгу тафаккуримизда яхлит тизим сифатида ўзининг муносиб ўрнини эгалламоқда. Маънавият тушунчаси жамият ҳаётидаги ғоявий, мафкуравий, маърифий, маданий, диний ва ахлокий қарашларни ўзида тўла мужассам этади.

Таълим, фан ва маданият масалалари бўйича ислом ташкилоти бўлмиш АЙСЕЕСКО томонидан Тошкент шаҳрининг 2007 йилда «Ислом маданияти пойтахти» деган улуғвор номга сазовор бўлиши юртимизда етишиб чиққан илму уламоларнинг Ислом маданияти ва маърифати ривожига қўлган бебаҳо ҳиссасининг ислом дунёсида эътироф этилиши:

— Ўзбекистоннинг ислом маданияти ва илми олдидаги, ислом мероси ва ёдгорликларини асраш ва янада бойитиш борасидаги буюк хизматлари;

— Мадраса ва масжидларининг бинолари, минглаб нодир кўлёмаларга бой бўлган кутубхоналари, ислом уйғониш даврининг буюк усталари, аллома ва меъморлари ижодига мансуб намуналари кўз қорачиғидай авайлаб-асралаётган музейлари билан бутун дунё мусулмон мамлакатларини хайратга солаётганлиги;

— Тошкентда ал-Бухорий номли ислом институтида, Кўкалдош номидаги мадрасада, Тошкент ислом университетиди диний уламолар, диншунослар, ислом ҳуқуқи ва манбашунослик, жаҳон иқтисодиёти ва информатика мутахассисликлари бўйича МДХ мамлакатларига

1. Каримов И.А. Юксак маънавият-енгилмас куч.Т.Маънавият. 2008 й. 4 бет.

1. Каримов И.А. Озод ва обод Ватан, эркин ва фаровон ҳаёт-пировард мақсадимиз. Т. 2000 й. 116 бет.

кадрлар тайёрлаб бераётганлиги (Россия, Қозоғистон, Озарбайжон, Тожиқистон, Қирғизистон, Туркменистондаги бугунги муфтийларнинг деярли барчаси ўзбек заминидан муносиб таҳсил ва тарбия олганлар);

—Тошкентда «Жаҳон маданияти ёдгорликлари» рўйхатига киритилган Усмон Куръони сақланаётганлиги;

—Мусулмон оламининг жаҳонга машҳур олимлари, файласуфлари ва шоирлари ушбу мамлакат худудида этишиб чиққанлиги;

Республика раҳбариятининг маданий ва маънавий кадриятларини қайта тиклашга йўналтирилган сиёсати, шунингдек Ўзбекистон ҳукумати томонидан ислом цивилизацияси ёдгорликларини ҳимоя қилиш ва кўз қорачиғидай асраш бўйича кўрилатган чора-тадбирлари эътиборга олинган.

Тошкент шаҳрининг «Ислом маданияти пойтахти» деб эълон қилиниши бутун Ўзбекистоннинг бой ислом тарихий меъросининг жаҳон цивилизацияси тараққиётида тутган ўрнини эътироф этилиши билан баробардир. Мустақиллик йилларида буюк шахсларнинг хотирасига бағишлаб барпо этилган ёдгорликлар мажмуалари жамият маънавиятини юксалтиришга, миллий ғоя ва миллий ғурурни кўтаришга хизмат қилмоқда Диний байрамларимиз — Рамазон ҳайити, Курбон ҳайити, халқимизнинг қадимий байрами — Наврўз тикланди. Куръони қарим, ҳадиси шарифлар биринчи марта ўзбек тилига таржима қилиниб, нашр этилди, Тасаввуф пирлари — Аҳмад Яссавий, Нажмиддин Кубро, Баҳовуддин Нақшбанд юбилейлари халқларимиз руҳида покланиш туйғуларини уйғотди. Пойтахтимизнинг қоқ марказида соҳибкирон бобомиз Амир Темурнинг улугвор мужассамаси ўрнатилиши ўзбек-қорақалпоқ халқларининг ҳар бир фарзанди руҳида ҳақли ифтихор ҳисларидан ўчмас ёғду пайдо қилди. Улар қолдириб кетган маънавий мерос бугунги кунда бутун дунё халқларининг мулкига айланганидир, диний кадриятларимизни тиклашимизнинг асоси бўлиб маънавиятимизни, қалбимиз ва руҳиятимизни бойитмоқдадир.

Авлод-аждодларимиздан қолдирилган ана шу моддий ва маънавий мерос мустақиллик шароитида маънавий тикланиш, маънавий покланиш, маънавий ривожланишимиз учун асосий манба бўлиб келаётганлиги, руҳиятимизни бойитиб бораётганлиги маданият ва маънавиятнинг ҳар доим уйғун ривожланишини тасдиқловчи ёрқин мисол бўла олади. Улар ҳар доим бир-бирларига ижобий таъсир ўтказиб ўзаро бир-бирларини бойитиб келганлар. Уларнинг узвийлиги умуммиллий маънавиятимизни ривожлантиришга асос бўлиб хизмат қилмоқда. Мазкур бой миллий-маънавий меросимизни ҳар томонлама чуқур ўрганиш, идрок этишимиз учун барча имкониятлар мустақил

давлатимиз томонидан, бевосита Президентимиз Ислом Каримовнинг ташаббуси билан яратиб берилмоқда.

Мустақилликдан кейин шарқ мутафаккирлари меросига бўлган муносабат ўзгарди. Шарқ мутафаккирлари таваллуд айёмлари кенг миқёсда нишонланиши, уларнинг асарлари кўп миқёсда чоп этилиши ва уларнинг асарларига оид илмий тадқиқотлар сони ошиб бориши аждодларимиз меросига садоқатли эканлигимизни тасдиқлайди.

Ўзбекистонимизда ЮНЕСКО билан ҳамкорликда қуйидаги буюк алломалар, давлат арбоблари, мутафаккирлар ва шоирларимизнинг юбилейлари нишонланди, номлари қайта тикланди, ўз қадрини топди:

- 1991 йил - Алишер Навоий таваллудининг 550 йиллиги;
- 1994 йил - Мирзо Улуғбек таваллудининг 600 йиллиги;
- 1996 йил - Амир Темур таваллудининг 660 йиллиги;
- 1997 йил - Бухоро ва Хива шаҳарларининг 2500 йиллиги;
- 1998 йил - Аҳмад Фарғоний таваллудининг 1200 йиллиги;
- 1988 йил - Имом ал-Бухорий таваллудининг 1225 йиллиги;
- 1999 йил - Жалолиддин Мангуберди таваллудининг 800 йиллиги;
- 1999 йил - «Алпомиш» эпосининг 1000 йиллиги;
- 2000 йил - Бурхониддин Марғиноний таваллудининг 910 йиллиги;
- 2000 йил - Имом Мотуридий таваллудининг 1130 йиллиги;
- 2000 йил - Камолиддин Бехзод таваллудининг 545 йиллиги;
- 2001 йил - «Авесто» яратилганининг 2700 йиллиги;
- 2002 йил - Термиз шаҳрининг 2500 йиллиги;
- 2003 йил - Шаҳрисабз шаҳрининг 2700 йиллиги;
- 2003 йил - Абдуҳолик Фиждувоний таваллудининг 900 йиллиги;
- 2006 йил - Қарши шаҳрининг 2700 йиллиги;
- 2006 йил - Хоразм Маъмун академиясининг 1000 йиллиги;
- 2007 йил - Марғилон шаҳрининг 2000 йиллиги;
- 2007 йил - Самарқанд шаҳрининг 2750 йиллиги.

Юқоридагилар билан боғлиқ тадбирлар халқимизнинг жаҳон халқлари ўртасида муносиб ўрни борлигини намойиш этади. Бугунги кунда ўтмиш маданий-маърифий меросини, жумладан Шарқ халқлари ахлоқий қарашларини ўрганиш жамият тараққиёти учун зарур бўлган долзарб масалалардан бирига айланган. Чунки аждодларимиз қолдирган маданий меросда барча даврлар учун керак бўладиган илғор фикрлар борки, булар бугунги тараққиёт учун ҳам ўз аҳамиятини йўқотмаган. Ўтмишдаги мутафаккирларимизнинг мероси инсоннинг яшашдан мақсади, жамиятда инсоннинг тутган ўрни, тарбияси, ҳаёти ҳақидаги пурмаъно фикрли юксак тафаккур маҳсулидир. Улар халқимизнинг маънавий дунёсини янада бойитишда, шахсни камол топтиришда,

муस्ताқил давлат фуқаросининг дунёқарашини юксалтиришда амалий ёрдам бўлиб хизмат қилади. Шахсни ҳар томонлама илмий-маънавий томондан камол топтириш ҳамма вақт жамиятнинг муҳим ва асосий мақсади бўлиб қола беради.

2014 йил, 15-16 май кунлари Самарқанд шаҳрида ўтказилган «Ўрта асрлар Шарқ алломалари ва мутафаккирларининг тарихий мероси, унинг замонавий цивилизация ривожига роли ва аҳамияти» мавзусидаги халқаро конференцияга келган иштирокчилар халқимизнинг буюк даҳосига, бемисл илмий, маънавий ва маданий меросига қойил қолиб, бизга хавас билан қарашли яшириб ўтирмади. Улар шу пайтга қадар бизнинг юртимизни яхши билмаганидан афсусда эканини билдирди¹.

Нафақат Марказий Осиё балки жаҳон олимлари уларнинг меросига қайта-қайта мурожаат этишмоқда. Марказий Осиё тарихи, этнографияси, археологияси ва санъатининг биз учун номаълум бўлган саҳифаларини очишга ёрдам берган япон профессори жаноб Като минтақамизнинг йирик тадқиқотчиси ҳисобланади. Унинг Буюк Ипак йўлини, Бактрия давлатини ўрганишга бағишланган ишлари, шунингдек, 1989 йилдан буён Сурхондарё вилоятининг кўҳна Далварзинтепа ва Қоратепа шаҳарлари ўрнида олиб бораётган археологик тадқиқотлари, Амир Темур, Мирзо Улуғбек, Мирзо Бобур ва Марказий Осиёнинг бошқа улуғ мутафаккирлари асарларини япон тилига қилган таржималари бизнинг улкан минтақамиз тарихи ва маданияти ҳақидаги билимларни жаҳон мулкига айлантириш имконини берди. Америкалик тарихчи, археолог, антрополог, Жон Хопкинс университети қошидаги Марказий Осиё ва Кавказ институти раиси, 22 та китоб ва 200 дан ортиқ илмий мақола муаллифи — профессор Фредерик Старр жанобларидир.

Унинг 2009 йилда «Марказий Осиёнинг янгитдан кашф этилиши» деб ном олган эссеси АҚШда оммавий ахборот воситаларида чоп этилган йилнинг энг яхши материали сифатида эътироф этилган.

Шарқ Ренессанси даври Ҳиндистоннинг академик ва маданий доиралари томонидан ҳам чуқур ўрганилмоқда. Бугун ушбу анжуманда Индира Ганди номидаги Миллий маданият марказининг илмий раҳбари, IV-XV асрлардаги Ўрта Осиё ёзма манбаларини қиёсий ўрганиш бўйича узоқ йиллардан буён самарали иш юритиб келаётган профессор Мансура Ҳайдар хоним ҳам иштирок этган.

Олиманинг «Низомиддин Шомийнинг «Зафарнома» асарининг тарихий аҳамияти» деб номланган илмий монографияси халқаро миқёсда кенг эътироф этилган бўлиб, у Амир Темурнинг ҳаётлиги даврида унинг давлатчилик фаолиятига бағишлаб ёзилган ягона китобни бағафсил тадқиқ этишга қаратилган. Қоҳира университети профессори, турк филологияси ва адабиёти бўйича таниқли олима Магида Махлуф хоним «Бобурнома»ни араб тилига таржима қилди. Бизнинг буюк аждодимиз Захириддин Муҳаммад Бобурнинг шох асари билан инглиз, форс ва бошқа кўплаб тиллар қатори эндиликда араб тилида ҳам танишил имкони пайдо бўлди. Шарқ тарихи ва фалсафасининг турли йўналишлари бўйича 60 дан ортиқ нашр қилинган ишлар муаллифи, Бельгиядаги Лувен католик университети профессори Юль Янссенсинг илмий фаолияти ҳам юксак. Олимнинг «Ибн Сино ва унинг араб ва лотин дунёсига таъсири» китоби, «Абу Али ибн Сино ва унинг мероси» тўплами фақат мутахассислар эмас, балки бутун дунё китобхонлари орасида ҳам юқори баҳоланди ва кенг эътироф этилди. Европада таниқли врач, соғлиқни сақлашнинг замонавий тизимини ташкил этиш соҳасида тан олинган эксперт, доктор Марк Боннелнинг фидокорона фаолияти катта ҳурмат ва эҳтиромга сазовордир. У раҳбарлик қилаётган «Абу Али ибн Сино - Франция» уюшмаси Франция ва Европада Ибн Синонинг маданият, фалсафа ва тиббиёт соҳасидаги илмий асарларини оммалаштиришга бекиёс ҳисса қўшмоқда. Шунингдек, Утрехтдаги Фан тарихи институтидан машҳур голланд олими Роберт ван Гент ҳам иштирок этмоқда. Ушбу тадқиқотчининг нашр этилган ўндан ортиқ китоби, 60 та мақола фақат астрономия, картография ва геодезиянинг бугунги долзарб муаммоларини эмас, айти пайтда уларнинг тараққиёт тарихини, жумладан, ўрта асрлар Шарқига мансуб даврни ҳам камраб олади. Улуғ испан алиби Сервантеснинг, тарих-фаолиятимиз хазинаси, ўтмиш гувоҳи, бугунги кун учун ибрат ва ўғит, келажак учун эса оғоҳлантиришдир, деган сўзларидан келиб чиқиб айтиш мумкинки энг аввало, ўрта асрларда яшаб, ижод этган буюк Шарқ аллома ва мутафаккирларининг тенгсиз асарлари ва илмий мероси фақат бир миллат ёки халқнинг эмас, балки бутун инсониятнинг маънавий мулки эканини яна бир бор тасдиқлайди. Бу - бебаҳо бойлик, янги ва янги авлодлар учун донишмандлик ва билим манбаи, керак бўлса, янги кашфиётлар учун ажойиб материалдир. Шу борада муस्ताқилликдан сўнг шарқ мутафаккирлари мероси асосида олиб борилган илмий ишларни таъкидлаш лозим. Самарқандда Марказий Осиё мутафаккирлари илмий меросига бағишлаб ўтказилган халқаро конференцияда жаҳон

¹ Каримов И.А. Она юртимиз бахту икболи ва буюк келажаги йўлида хизмат қилиш - энг олий саодатдир - Т.. Ўзбекистон, 2015. 85-б.

олимлари бу мутафаккирлар меросининг замонавий жихатдан ҳам муҳимлигини таъкидлади ва ўзаро ҳамкорлик асосида бу мўътабар манбаларни ўрганиш ва таҳлил этиш юзасидан фикрлашдилар.

Буюк олим, математик, астроном географ ва тарихчи Абу Райҳон Ал-Беруний ўрта аср фанининг ёрқин намоёндаларидан биридир. Улуғ комусий аллома ал-Берунийнинг илмий даҳоси билан яратилган мислсиз кашфиётларга тўлиқ баҳо беришнинг ўзи қийин. Берунийнинг 150 дан зиёд илмий ишларидан бизгача фақат 31 таси етиб келганига қарамасдан, аллома қўлёзмаларининг қўлимиздаги ана шу тўлиқ бўлмаган намуналари ҳам унинг нақадар серқирра мерос қолдирганидан далолат беради. Бошқа ишлар қаторида, бурчакнинг уч тарафлама кесишмаси ва кубнинг икки ҳисса қатта қилиш масаласини уч босқичли тенгламани ечиш масаласига айлантиришни топди ва ҳинд алгебраси ва грек геометриясини таққослаш натижасида бунга эришди. Унинг йил ҳисоби ва календар тўғрисидаги асари янада қимматлидир. Ҳиндистон тўғрисидаги кенг тарихий этнографик китоби ҳозирги замоннинг ҳар бир олими учун шарафли иш бўла олди. Илмни инсон ҳаётининг мазмуни ва келажакнинг меваси деб юқори баҳолаган Абу Райҳон Беруний ўрта асрнинг буюк комусий олими, беқиёс ақлзаковат соҳиби, фанларнинг ва ижтимоий ҳаётнинг жуда кўп жиддий муаммоларини ҳал қилиб, шулар асосида жуда кўп илмий асарлар яратган улкан донишманддир. У ўз замонасининг ҳамма фанларини: тарих, илми ҳайъат, физика, математика, геодезия, маъданшунослик, минерологияни пухта эгаллаб олган ва бу фанлар тараққиётига қатта ҳисса қўшган улкан сиймодир. Беруний ўз асарларида дунёнинг чексизлигини, қитъалар ва океанлар доимо ўзгариб туришини, яъни бир сув босиб, бир тоғ кўтарилиб, давр ўтиши билан денгизлар чўлга айланиши ҳодисасини илмий асослаган.

Беруний Ўрта Осиё олимлари орасида биринчи бўлиб, ернинг шар шаклида эканлигини исботлади ва ер қуёш атрофида айланади, деган тўғри фикрга келди. У ер шари ўлчамини аниқлаб, эни 5 метр келадиган глобус ясади, дунё харитасини чизди. Дунёнинг қаерида қандай бойликлар борлигини Беруний Ўрта Осиё олимлари орасида биринчи бўлиб, ернинг шар шаклида эканлигини, денгиз сувининг ҳар кун икки марта қалқиб-қайтиб туришини, ой ва қуёш тутилишларининг сабабини соддагина қилиб изоҳлаб берди. Амударё қайси вақтда тошиб, қайси вақтда саязланиб қолиши жадвалини тузди. Кейинчалик мазкур асарлар илмий қадрият сифатида жаҳонга тарқалди. Шунинг учун ҳам америкалик тарихчи олим Г.Сартон жаҳон фани тарихида XI асрни «Беруний асри» деб атади. «Бундай юксақ ва ҳақли баҳо аввало

комусий тафаккур соҳиби бўлиш буюк ватандошимизнинг илм-фан тараққиётига қўшган беқиёс ҳиссаси билан изоҳланади».

Беруний дунё илм-фанида биринчилардан бўлиб денгизлар назарияси ва ернинг шарсимон глобусини яратиш юзасидан ўзига хос янги ғояларни тақлиф этди, ер радиусини ҳисоблаб чиқди, вакуум, яъни бўшлиқ ҳолатини изоҳлаб берди, Колумб саёҳатидан 500 йил олдин Тинч ва Атлантика океанлари ортида қитъа мавжудлиги ҳақидаги қарашни илгари сурди, минераллар таснифи ва уларнинг пайдо бўлиш назариясини ишлаб чиқди, геодезия фанига асос солди. Шунинг учун ҳам XI аср бутун дунёдаги табиий фанлар тарихчилари томонидан «Беруний асри» деб аталиши бежиз эмас. Насихат бобида уч минг сўз ёздим, уч мингдан уч калимани танлаб олдим. Бу учтадан иккитасини эса сақлаб ва бирини унутиб юбор: Худони ва ўлим ҳақлигини ёдинда тут, қилган яхшилигингни унутиб юбор – Беруний ахлоқ тўғрисида насихатлари.

X асрнинг комусий алломаси Абу Наср Форобийни замондошлари, универсал билимларга эга бўлгани боис, «Шарқ Аристотели» деб атаганлар. Абу Наср Форобий ўрта аср даври табиий-илмий ва ижтимоий билимларнинг барча соҳаларини қамраб олувчи 160 дан ортиқ рисола яратган. Шундан 40 таси бизгача етиб келган. «Фозил одамлар шаҳри» асарида Форобий фикрича давлатни идора этувчи шахс ўзининг 12 та туғма фазилати ва ҳислати билан ажралиб туриши, уни эгаллаган бўлиши лозимлиги таъкидланади. Булар: зийрак ақл; аниқ, лўнда баён қилиш қобилияти; соғломлик, фаросатлилиқ, кучли хотирага эга бўлиш, зеҳнлилиқ, чиройли муомалалиқ, маърифатга интилиш, нафсага қарши ўзини тия олиш, ҳақиқатгўйлик, олиҳимматлилиқ, бойликка қизиқмаслик, адолатқарварлик ва жасурлик. Бу фикрлар Ўзбекистон жамиятининг маънавий янгиланиш шароитида ёшлар онгига миллий ва умуминсоний қадриятлар уйғунлигини шакллантиришда муҳим рол ўйнайди. Абу Наср Форобий инсон бахт-саодат нималигини тушунган бўлса-ю, унга эришишни мақсад қилиб олмаса, ғоя ва хоҳишга айлантирмаган бўлса, унга нисбатан озгина бўлса-да, шавқ ва завқ сезмаса, истак ва мулоҳазасини, куч ва қувватини бошқа нарсаларга сарфласа, бу қилмишлар ёмон ва ўринсиздир, дейди. Форобий, моддий ва руҳий неъматларнинг ҳаммаси биргаликда уйғунлашган чоғдагина ҳақиқий бахт-саодатга эришиш мумкин, деган ғояни илгари суради. «Бойнинг бойлигини безаб, камбағалнинг камбағаллигини яширадиган» гўзалликни «адаб» деб атади. Форобий инсоннинг туғма қобилиятига зукколик, донолик, зеҳн ўткирлиги, бирор қасбни эгаллашга бўлган қобилиятни киритади. Форобий Фозил шаҳар аҳолиси-

нинг фикрлари асарида инсонийликни одамларга нисбатан уларни бирлаштирувчи бошланғич асос деб атайди. У кўплаб фанларни илмий кашфиётлар билан бойитди, турли мамлакатлар олимларининг фалсафий қарашларини ривожлантирди ва 160 дан ортиқ асар ёзди. Улардан энг машҳурлари «Моҳият хусусида сўз», «Фанларнинг пайдо бўлиши ҳақида китоб», «Тафаккур моҳияти» ва бошқа асарлар ҳисобланади. Форобий асарларининг асосий қисми кўплаб Европа ва шарқ тилларига таржима қилинган ва ҳозирги кунга қадар чуқур тадқиқотлар мавзуси бўлиб келмоқда. Форобий кўп жыллик «Муסיқа ҳақидаги катта китоб» асарида муסיкий билимни ижро санъати билан боғлиқ бўлган муסיкий амалиётга ва муסיқанинг «соф ўзини», ижрочиликка боғланмаган ҳолда ўрганадиган назарияга ажратади. Китобда оҳанг тизимидаги уйғунлик, зарб сингари ҳодисалар таҳлил этилади. Шу муносабат билан у товушларни эмас, балки товушлар тасаввурини берувчи раққосларнинг муסיкий гоёга бўйсунган оҳангий ҳаракатини англагувчи ритмик мимика-оҳангий ҳаракат тушунчасини киритади. Шунингдек, китобдан Яқин ва ўрта Шарқдан маълум бўлган муסיкий асбоблар, уларни ижро этиш йўллари, усуллари ҳақида, умуман муסיқа тарихи тўғрисида атрофлича маълумот олиш мумкин. Абу Наср Форобийнинг раҳбар маънавиятига доир қарашлари нафақат ўз даври, балки ҳозирги давр учун ҳам катта аҳамият касб этади.

Ислол оламнинг энг машҳур файласуфи ва қомусий алломаси ҳамда инсониятнинг энг буюк мутафаккирларидан бири деган унвонга сазовор бўлган *Абу Али ибн Сино*нинг ҳаёти ва фаолияти авлодларда алоҳида гурур ва эҳтиром туйғуларини уйғотади. Илмий тадқиқот ишларини 16 ёшида бошлаган бу улуг зот ўз умри давомида 450 дан ортиқ асар яратди. Уларнинг аксарияти аввало тиббиёт ва фалсафа, шунингдек, мантик, кимё, физика, астрономия, математика, муסיқа, адабиёт ва тилшунослик соҳаларига бағишланган. Леонардо да Винчи, Микеланжело, Фрэнсис Бэкон ва бошқа кўплаб олимлар авлоди унинг асарларини ўқиб, хайратга тушганлар. Шарқда «Шайх ур-Раис» номи билан машҳур бўлган ўрта асрнинг буюк мутафаккири Абу Али ибн Сино математика, астрономия, физика, кимё, биология, тиббиёт, доришунослик, рухшунослик, физиология, фалсафа, филология, таълим-тарбия соҳаларида ижод этган. Булардан 40 дан ортиғи табоатга оид, 30 га яқин рисола турли табиий фанларга, 3 рисола муסיкага, 185 рисола фалсафа, мантик, психология, илоҳиёт, ахлоқ-одоб ва ижтимоий-сиёсий масалаларга бағишланган. Булардан бизгача 160 га яқин асар етиб келган.

Ўрта асрлар Шарқ алломалари ва мутафаккирларининг бутун бир авлоди ҳақида сўз юритар эканмиз, Амир Темур ва Темурийлар даври

деб ном олган давр ҳақида, номи илм-маърифат осмонида бамисоли ёрқин юлдуз бўлиб порлаб келаётган Мирзо Улуғбек ва унинг Қозизода Румий, Али Қушчи сингари кўплаб сафдошлари ва шогирдлари хусусида эсламасдан ўтолмаймиз. Барчамизга яхши маълумки, Амир Темурнинг набираси бўлган, 40 йил Самарқандда ҳукмдорлик қилган Мирзо Улуғбек астрономия соҳасидаги буюк аллома сифатида шуҳрат қозонган ва унинг номи ҳақли равишда Коперник, Жордано Бруно, Галилей ва бошқа улуг илм-фан даҳолари каторида тилга олинади. Улуғбек Самарқанд Академиясининг асосчиси. Аллома ўзи қурдирган мадрасаларидан бирининг пештоқиға «Илм олиш ҳар бир мўмин ва муслима учун фарздир», – деб ёздириб қуйган. Буюк тарихчи олим Шарафиддин Али Яздий Улуғбекка атаб «Мунтахаби жомъе ва таворихи шоҳий» асарини ёзган.

Мирзо Улуғбекнинг XV асрда тузган астрономия жадвалида 1018 та юлдузнинг ҳолати ва жойлашуви баён қилинган бўлиб, бу асар астрономик ўлчовлар бўйича 16 аср давомида яратилган биринчи янги каталог эди. Мирзо Улуғбекнинг сафдоши Ал-Қошгий биринчи бўлиб ўнлик касрларни илмий истеъмолга жорий этди, эркин даражалар иқдизларининг изчил яқинлашиб бориши ва уларни топиш методларини ишлаб чиқди. Абу Абдуллох Рудакий, Фирдавсий, Низомий Ганжавий, Саъдий, Ҳофиз Шерозий, Жомий, Алишер Навоий, Бобур ва бошқа кўплаб буюк файласуфлар, шоир ва маърифатпарварларнинг ижодий меросида донишмандлик ва борлиқ оламни гуманистик англашнинг жуда улкан, битмас-туганмас хазинаси сақланиб келмоқда. Бу мерос ҳақиқатан ҳам жаҳон аҳамиятига молик бебаҳо бойлик ҳисобланади.

Дунё тарихидаги биринчи туркий тиллар лугати бўлмиш «Девони лугатит-турк» китоби муаллифи Маҳмуд Қошғарий бўлиб, у ўз асарида юксак маҳорат билан тўплашга эришган сўз бойлигининг том маънодаги олтин зарраларини — туркий мақол ва шеърларни ҳам келтириб ўтган. Қошғарий туркий халқларнинг тили, маданияти, этнографияси ва фольклорининг биринчи тадқиқотчиси ҳисобланади.

Араб тили грамматикасининг асосчиси сифатида тан олинган буюк тилшунос, адабиётшунос, географ ва файласуф аллома — Маҳмуд Замаҳшарий ҳаётлик давридаёқ кенг шуҳрат қозонган. У, шунингдек, тарихдаги биринчи кўп тилли лугат — арабча-форсча-туркий лугатининг асосчиси бўлган.

Ўрта Осиёдан етишиб чиқиб, миллий ва умуминсоний кадриятларни ўз фаолиятлари давомида шаклланишига катта рол ўйнаган Фарғоний, Хоразмий, Форобий, Беруний, Ибн Сино каби мутафаккирларимиз хизматлари эътироф этилиб, улар ҳақида турли тилларда кўплаб асарлар

ярагилган. Уларнинг асарлари кўплаб тилларга таржима қилинган. Абу Ҳомид Муҳаммад ибн Муҳаммад ал Ғаззолий (1059-1111) Алишер Навоий ҳазратлари «Садди Искандарий» достони муқаддимасида Ғаззолийни «Кўк гумбази узра безакли қандил», «фалақдан туриб кишиларга бахт ва толеъ улашади» деб таърифлайди.

Алишер Навоий (1441-1501) Ўзбек халқининг буюк фарзанди, мутафаккир, давлат арбоби, ўзбек адабиёти ва тилининг асосчиси, Ўрта Осиёнинг маънавий ва маърифий фикр тараққиётида алоҳида ўрин тутади. У адабиёт, санъатнинг турли соҳаларига оид қирқдан ортиқ асар яратди. «Чор девон», «Хамса», «Махбубул-қулуб», «Муҳокаматул-луғатайн», «Мажолисун-нафоис», «Лисонут-тайр» ва бошқалар шулар жумласидандир.

Шарқ мутафаккирлари томонидан инсон камолотига бағишланган панд-насихатларга бой, таълим-тарбия, ахлоқ-одоб соҳасидаги йирик дидактик асарлар яратган. «Махбубул кулуб» асарида ёшларда яхши сифатларни шакллантиришни маслаҳат беради. Ёшларни ота билан онани жуда ҳурмат қилишга, оталарни қадрлашга чақиради.

Бошни фидо айла ато қошига,

Жисмни қил садқа она қошига.

Тун кунинга айлагил нурпош,

Бирисин ой англа, бирисин куёш.

А. Навоийнинг инсон камолоти ҳақидаги фикрлари улуғ тарбиявий ҳазина бўлиб софдил кишиларимизда олижаноб ҳислатлар тарбиялашга хизмат қилади. Президентимиз И. Каримов: «оламда туркий ва форсий тилда сўзловчи бирон-бир инсон йўқки, у Навоийни билмаса, Навоийни севмаса, Навоийга садоқат ва эътиқод билан қарамаса. Агар бу улуғ зотни авлиё десак, у авлиёларнинг авлиёси, мутафаккир десак, мутафаккирларнинг мутафаккири, шоир десак, шоирларнинг султони»¹. деб баҳолайди.

А. Навоий турмуш ва одоб-ахлоқ муаммолари билан боғлиқ бўлган «Қалбларнинг севгиси» асарида кишиларнинг аҳволи феъл-атвори ва гап-сўзларнинг аҳамияти ҳақида қайноқ ўғитлар айтилса, иккинчи қисмда яхши ва ёмон ҳусусиятлар тўғрисида ахлоқий маълумотлар баён қилинади. Навоий аёлнинг турмушдаги ҳиссасига қуйидагича тўхталади: «яхши хотин-оиланинг бахти ва давлати, уйнинг озодлиги ундан, уй-эғасининг хотиржам ва осойишталиги ундан. Хусни бўлса-кўнгил ёзиғи, хушмуомала бўлса жон озиғидир, оқила бўлса, рўзғорда тартиб-интизом бўлади. Киши бу каби жуфтли ҳалол билан қовушса,

агар бундай бахтга эришса, ғам ва кулфатда сирдошга, ошкор ва пинҳоний дард-аламда ҳамнафас ва маҳрамига эга бўлади. Қимга шундай хотин учраса, бошига бахт қўшининг қўнгани шудир» Халқ болаларни ўқитиш ва тарбиялаш учун мактаблар очиш тўғрисида ғамхўрлик қилган. Халқни маърифатли қилишда мактабнинг роли каттадир. Эски мактабларда домлаларнинг билими гоёт чекланган, улар таълим-тарбиядан мутлақо хабарсиз, лекин диний билимлар етарли бўлмаса ҳам бажаришга моҳир, руҳонийларга, феодалларга, амалдорларга таъзим-қор ва давлатга садоқатли кишилар бўлган. Ўзбек халқи тарбиявий ўғит, панд-насихат, ибрат берувчи оғзаки ва ёзма бой меросга эга.

Ана шундай мисоллардан бири «Миллий истиқлол гоёси, асосий тушунча ва тамойиллар» рисоласида ҳам таъкидланганидек, Ҳазрат Навоийнинг: «Камол эт касбким, олам уйидин Сенга фарз ўлғомай ғамнок чикмок, Жаҳондин нотамом ўтмак биайних, Эрур хаммомдин нопок чикмок» деган фикрлар ҳар бир инсон комилликни ўзига шиор қилиб олиши зарурлигини англатади.

Шарқ мутафаккирларнинг ахлоқий мавзулардаги асарларини ўқиганда улар орасида моҳиятан ижтимоий тарбиявий масалалар жозибали ва қизиқарли шаклда ёзилганини кўрамиз. Ахлоқий тарбия ва комил инсон тарбияси масалаларига тасаввур намоеңдалари Агтор, Румий каби мутафаккирларнинг тарбиявий асарларида ҳам алоҳида эътибор берилган Илк ўрта асрлар даврида, хусусан, ахлоқшунос олимлар-адилларнинг асарлари ўзларининг тарбиявий аҳамияти, соддалиги ва қизиқарлиги билан кенг китобхонлар ўртасида машҳур эди. Шундай бебаҳо жанрдаги асарлар қаторига XI асрда ёзилган Амир Унсурулмаоний Кайковусининг (412-475) «Қобуснома» (Насихатнома) китоби ҳам қиради. Китобидаги асосий гоё ёшларни ота-онани ҳурмат қилишга, эъзозлашга чақиривдир. Муаллиф ота-она ўз фарзанди учун, хатто навбатида, уларни асло ранжитмасликлари, аксинча ширинсухонлик билан муносабатда бўлишларини уқтириб, ҳар бир фарзандки, оқил ва доно бўлса, ота-она меҳр-муҳаббатини адо этмактин бош тортмоғой, - дейди ҳамда бу фазилаг ақли ва доно фарзандга хос нарса эканлигини қайд этади.

Кайковус ёшларга касб ва ҳунар ўрганишни ташвиқ қилишдан ташқари, уларга жисмоний тарбия бериш керак эканлигини тарғиб қилади. Инсонни ўраб турган атроф-муҳитнинг мусоффо бўлишини истади. Тарбиянинг инсон ақлини шахсий ҳаётини таркиб топтирувчи омиллардан ҳисоблайди, инсонни тарбиялашда ҳаётининг таъсирининг аҳамиятини эътироф этади. Комил инсон фазилатларини шакл-

¹ Каримов И.А. Юксак маънавият-енгилмас куч.Т.Маънавият. 2008 й.47-бет.

лантиришга қаратилган маънавий-ахлокий ишлар самарадорлиги ёшларда мафкуравий иммунитетини шакллантириш, уларни ёт ғоявий таъсирларга берилишдан ўзларини тийиш, сақлашга ўргатишнинг ажодларимиз томонидан қўллаб келинган услуби бўлганлигини кўрсатади.

Шарк мутафаккирлари шарқ халқларининг юрак сирларини очиб беради, улар кифасини кўз ўнгимизда ҳар томонлама гавдалантиради ва шу билан бирга, бугунги кунда ҳам эскирмаган, то инсон бор экан, абадий тирик ҳақиқатни, дунёда барча нарсанинг яратувчиси ва истеъмолчиси инсон ҳақидаги туйғуларни барқарор қилади.

Шарк мутафаккирларининг қарашлари хилма-хил, маъноси бир-бирига яқин бўлиб, улар ота-боболаримиз психологиясини улар характерини, уларнинг ташвишу, орзу-умидлари дўсту-душманлари, урф-одатлари, маданий алоқалари, ижтимоий табакалари фалсафий зукко фикрлари ҳақида яққол тасаввур беради. Мусулмон олами шарк мутафаккирлари орасида инсон муаммолари билан қизикқан ва шу хусусида ўзининг қимматли фикрлари билан келгуси авлодлар учун қолдирган олимлар жуда кўп. Юсуф Хос Ҳожиб (410-1019)-XI асрнинг атоқли шоири ва буюк мутафаккири. Донишманднинг бизгача етиб келган асари саодатга элтувчи билим «Қутадғу билиг»дир. Унда Ўрта Осиё халқларининг ижтимоий, сиёсий ва ахлокий-таълимий қарашлари ўзининг бадиий ифодасини топган. Достон туркий тилда битилган бўлиб, замонасининг одоб-ахлоқ ва яхшилик томон етакловчи одобномаси эди.

Билим қадрини ҳам билимли билар,
Гавҳар қадрини ҳам гавҳар билар.
Билимли билади билимнинг отин,
Билимсиз не билгай билим кийматин.
Ўқув қадрини уқувли билар,
Билим сотса доно, билимли қадрини,
Нечук телба билгай билим қадрини,
Билим қайда бўлса билимли билар.

Юсуф Хос Ҳожиб Шарк халқларининг турмуш тарзини, урф-одатлари ва анъаналарини яхши билар эди. Шу сабабли ҳам бу халқларнинг ахлоқ-одоб нормаларига катта қизиқиш-кичикларнинг бурчи эканлигини, ўз навбатида, катталар ҳам кичикларни эъзозлаш ҳамма учун бурч, инсоний кадр-қиммат белгиси деб билади.

2.2. Миллий қадриятларимиз, урф-одат, анъаналаримиз ёш авлод таълим-тарбиясининг яхлит тизими таҳлили

Юртбошимиз И.А.Каримов шу хусусда фикр билдирар экан: «Биз мустақилликка эришган биринчи кунларданок ўз кучимизга, ақл-заковатимиз, миллий анъаналаримиз ва қадриятларимизга, динимиз ва тилимизга таянган ҳолда айни пайтда демократик эркин дунё эришган ютуқларга ҳамоҳанг бўлиб ўзимизга мос, ўзимизга хос йўлни танладик ва бу сиёсатни қатъиятлик билан олиб бормоқдамиз»¹ — деб таъкидлаган эди.

Таълим-тарбия барча даврларда ҳам инсоният олдида ҳал этилиши зарур бўлган энг муҳим долзарб вазифа бўлиб турган. Шунингдек, у одамларнинг амал қилиб келаётган тажрибалари, ютуқлари, урф-одатлари ва анъаналари асосида ташкил қилинган. Фарзандлар тарбиясига доир шаклланган урф-одатларимиз, боқий анъаналаримиз кўп. Бугунги кунда барқамол авлодни шакллантиришни таъминлайдиган маданий, тарихий анъаналар, халқнинг урф-одатлари ва умуминсоний қадриятларга асосланган ёшларни маънавий-ахлокий жиҳатдан тарбиядашнинг самарали ташкилий педагогик шакллари ва воситлари ҳисобланган балалар ва ёшлар ташкилотлари ва бирлашмалари ҳаётга жорий этилиб кенг фойдаланиляпти.

Ҳар қайси халқ ёки миллатнинг маънавиятини унинг тарихи, ўзига хос урф-одат ва анъаналари, ҳаётий қадриятларидан айри ҳолда тасаввур этиб бўлмайди. Бу борада, табиийки, маънавий мерос, она тили, оила, маҳалла, маданий бойликлар, кўҳна тарихий ёдгорликлар ёш авлод таълим-тарбиясининг яхлит тизими таҳлили, энг муҳим омиллардан бири бўлиб хизмат қилади.

Маънавий ҳаётимизни юксалтиришда азалдан ўзбек, қорақалпоқ маҳаллалари билан овуллари чинакам миллий қадриятлар маскани бўлиб келади. Ўзаро меҳр-оқибат, аҳиллик ва тотувлик, эҳтиёжманд, ёрдамга муҳтож қимсалар ҳолидан хабар олиш, етим-есирларнинг бошини силаш, тўй-томоша, ҳашар ва маъракаларни кўпчилик билан бамаслаҳат ўтказиш, яхши кунда ҳам, ёмон кунда ҳам бирга бўлиш каби халқимизга хос урф-одат ва анъаналар авваламбор маҳалла муҳитида шаклланган ва ривожланган. Халқимизга хос ўзини-ўзи бошқариш тизимининг бу ноёб усули қадим-қадимдан одамларнинг нафақат тилида, балки дишида, бутун ҳаётида чуқур жой эгаллаган.

¹ Барқамол авлод орзуси». Т., «Шарк» нашриёти матбуот концерни. 1999 йил, 144-бет.

«Махалла — ҳам ота, ҳам она» деган ҳикматли ақл ана шу ҳаётий ҳақиқатнинг ифодаси ҳисобланади.

Ҳар қайси миллатнинг ўзига хос маънавиятини шакллантириш ва юксалтиришда, оиланинг ўрни ва таъсири бекиёсдир. Чунки инсоннинг энг соф ва покиза туйғулари, илк ҳаётий тушунча ва тасаввурлари, тарбиявий урф-одат, анъаналарига муносабати биринчи галда оила бағрида шаклланади. Боланинг характери, табиати ва дунёқарашини белгилайдиган маънавий мезон ва қарашлар — яхшилик ва эзгулик, олижаноблик ва меҳр-оқибат, ор-номус ва андиша каби муқаддас тушунчаларнинг пойдевори оила шароитида қарор топиши табиийдир.

Президентимиз И.Каримов: «бу ёруғ дунёда ҳаёт бор экан, оила бор. Оила бор экан, фарзанд деб аталмиш бебаҳо неъмат бор. Фарзанд бор экан, одамзот ҳамиша эзгу орзу ва интилишлар билан яшайди», деган фикрни олға суради ва якунида ҳаммамизга аён бўлиши табиийки, «оила соғлом экан - жамият мустаҳкам, жамият мустаҳкам экан - мамлакат барқарордир»¹ — деган хулоса чиқаради.

Оила муҳитида пайдо бўладиган ота-онага ҳурмат, уларнинг олдидаги умрбод қарздорлик бурчини чуқур англаш ҳар қайси инсонга хос бўлган одамийлик фазилатлари ва оилавий муносабатларнинг негизини, оиланинг маънавий оламини ташкил этади.

Маънавият инсоннинг қон-қони, суяк-суягига йиллар давомида она сути, оила тарбияси, аждодлар ўғити, Ватан туйғуси, бу ҳаётнинг баъзида аччиқ, баъзида қувончли сабоқлари билан қатра-қатра бўлиб сингиб боради. Айниқса, табиатда, одамларга яқинлик, доимо яхшиликни ўйлаб яшаш, ҳалол меҳнат қилиш, дунёнинг тенгсиз неъмат ва гўзалликларидан баҳраманд бўлиш маънавиятга озик беради, уни янада кучайтиради.

Бизнинг қадимий ва гўзал диёримиз нафақат Шарқ, балки жаҳон цивилизацияси бешиқларидан бири бўлганини халқаро жамоатчилик тан олмоқда ва эътироф этмоқда. Бу табаррук заминдан не-не буюк зотлар, олиму уламолар, сиёсатчи ва саркардалар етишиб чиққани, умумбашарий цивилизация ва маданиятнинг узвий қисмига айланиб кетган дунёвий ва диний илмларнинг, айниқса, ислом дини билан боғлиқ билимларнинг тарихан энг юқори босқичга кўтарилишида она юртимизда туғилиб камолга етган улуг алломаларнинг хизматлари бекиёс экани бизга улкан гурур ва ифтихор бағишлайди.

Республикамизда таълим-тарбия тизимини ислоҳ қилиш борасида амалга оширилаётган ишлар худди мана шу мақсадга йўналтирилган. Зеро, ушбу масала ғоявий нуқтаи назардан «Кадрлар тайёрлаш миллий дастури» ва «Таълим тўғрисида»ги Қонун принципларига сўзсиз мувофиқ келади. Демак, миллий меросимизни ўрганишнинг долзарблиги назарий жиҳатдан асослидир. Хусусан, «Кадрлар тайёрлаш миллий дастури»да зикр этилган узлуксиз таълимнинг миллий модели (принципи)тамоийиллари моҳиятан таълимнинг миллий-маърифий, илмий, тарихий, халқ, анъаналари, миллий меросимиз билан уйғунликда олиб борилишини аңлатса, «Таълим тўғрисида»ги Қонуннинг 4-бобида, маънавий-ахлоқий тарбия ва маърифий, миллий моделга кўра, таълим тизимини янгилаш табиий равишда миллий меросимизни ўрганиш ва уни педагогик тафаккур истеъмолига олиб кириш заруриятини вужудга келтирмоқда.

Миллий меросимизнинг ғоявий негизи-шаҳс тарбияси, унинг маънавий эҳтиёжларига даъвогар бўлган омилларни ўрганишдан иборат бўлиб келган, ушбу муаммо ҳозирда ҳам жамиятимизда олиб борилаётган сиёсатда энг муҳим масалалардан бири сифатида намоён бўлмоқда. Аждодларимизнинг яратувчанлиги шаҳс манфаатларига қаратилган бўлса, айни вақтда мустақил давлатимизда амалга оширилаётган барча янгиликлар ҳам инсон келажаги учун хизмат қилиши кузатилган. Замоनावий таълим-тарбия тизими ва миллий мерос асосидаги ғоявий уйғунлик, таълим-тарбия жараёнида миллий мероснинг маънавий-маърифий заминларига таяниш зарурлигини ҳам аңлатади. Шу жиҳатдан олиб қараганда ўтмиш алломалари, мутафаккирларининг мақсади таълим - тарбиядангина иборат эмас, балки бир-бирига боғлиқ, бўлган кўпгина ҳаётий босқичларини ўз ичига олади.

Аждодларимиз таълим-тарбияда инсон шахси унинг хусусиятларини ҳисобга олиб иш кўрганлар. Буюк ахлоқшунос олим, қомусий билим эгаси Абу Наср Форобий: таълим-тарбия ишини бошлашдан аввал тарбияланувчиларнинг шахсий хислатларини ўрганиш лозим — деган эди. Аллома ўзининг «Бахт-саодатга эришув тўғрисида» асарида билимларни ўрганиш тартиби ҳақида фикр баён этади. Форобий таълимотида инсон таълим ёрдамида барча фанларни пухта ўзлаштириш билан маънавий-ахлоқий фазилатларга, одоб меъёрлари ва қасб-хунарга оид малакаларга эга бўлади. У «Таълим-тарбияда рағбатлантириш, одатлантириш, мажбур этиш методларини илгари сурди. Бу усуллар эса, ўз навбатида, Форобийнинг «Фозил инсонлар жамияти» асарида ахлоқан пок, баркамол авлоднинг тарбияси учун яратилгани фикрни тасдиқлайди.

¹ Каримов И.А. «Юксак маънавият—енгилмас куч» Т.2008.56 бет.

Форобий таълим-тарбияга биринчи марта таъриф берган мутафаккир саналади. Таълим деган сўз инсонга ўқитиш, тушунтириш асосида назарий билим бериш, тарбия инсоний фазилатни ҳамда маълум хунарни эгаллаш учун зарур бўлган хулқ нормаларини ва амалий малакаларни ўргатишдир, — дейди олим.

IX-X асрдан кейинги даврларда яшаб ўтган алломалар ҳам инсон ахлоқи, ёшлар тарбияси масаласига оид кўп иш олиб борганлар. Бу хайрли ишга тасаввуф оламининг алломалари Нажмиддин Кубро, Фаридиддин Аттор, Баҳоуддин Накшбандий, Аҳмад Яссавий, Жалолвиддин Румий, Абдурахмон Жомий, Азизиддин Насафий, Алишер Навоий кабилар қатта ҳисса қўшдилар. Бу алломаларнинг ижодий фаолияти, бой маънавияти туфайли миллий тарбия тизимининг асослари вужудга келди. Шунини алоҳида таъкидлаш керакки, миллий моделimiz концепциясининг мазмуни миллий турмуш тарзимиз ва маънавий-ахлоқий анъаналаримиз билан боғлиқдир. Ана шу анъаналар, таълим соҳасидаги маърифий мероснинг ҳаётбахш неъматларини тарбиянинг замонавий усулларига сингдириш лозим. Чунки, комил инсонни замонавий таълим талабларидан четда туриб шакллантириб бўлмайди.

Инсоннинг ўз-ўзини англаши—ватанпарварлик, миллатпарварлик, миллатлараро тотувликнинг асоси ҳисобланиб, миллат менталитети, урф-одатлари, тамойиллари, диний-ахлоқий қадриятларини такомиллантириб бориш туради.

Миллий урф-одатларимизда инсонга, кексаларга, устоз-мураббийга, меҳмонга, маънавий меросга ҳурмат ва эҳтиром энг яхши фазилатлар ҳисобланган. Негаки, дунёнинг ҳамма ишлари ҳақиқат томонга юришдир. Халқимиздаги «Агар яхшилик қилиш қўлингдан келмаса, ёмонлик ҳам килма», деган нақл жавонмардликдан бизга мерос ҳисобланади. Аждодларимизнинг мана шундай инсонийликка йўғрилган саъй-ҳаракатларига ихлосманд бўлиш бугунги даврнинг ҳаётини эҳтиёжидир. Маданиятимиз пойдевори бўлган аждодларимизнинг тарихий меросига ихлосманд бўлиш, уни ўрганиш илмий жихатдан қатта аҳамият касб этиб, халқимиз яратган маънавий хазинадан баҳраманд бўлишда, ижтимоий-сиёсий муаммоларни ҳал қилишда ва инсоннинг ҳар томонлама камол топишида муҳим ўрин тутади.

2.3. Глобаллашув жараёнида миллий-маънавий таълим-тарбиянинг уйғунлигини таъминлаш зарурияти

XXI аср инсоният тарихида цивилизациялараро мулоқот аср, техника технология ва ахборот коммуникациялар тизими мисли

кўрилмаган даражада такомиллашиб боровчи аср сифатида кириб келди. Айни пайтда дунёдаги ходиса ва жараёнларни глобаллашув тенденцияси, мамлакатлар, халқлар ўртасидаги цивилизациялараро ўзаро таъсирни янада кучайишига сабаб бўлмоқда. Ҳозирги вақтда инсоният тарихини цивилизациявий жараёнлар, уларнинг турли кўринишлари ва босқичлари сифатида қараш илмда етакчи ўринни эгаллайди.

«Биз ҳаёт ҳеч қачон бир жойда тўхтаб турмаслигини, албатта яхши англаймиз. Агар биз XXI асрда, тобора авж олаётган глобаллашув жараёнларини, Интернет ва интеллектуал тараққиёт ҳал қилувчи роль ўйнаётган бир даврда яшаётганимизни ҳисобга оладиган бўлсак, ҳаётимиз нақадар шиддатли суръатлар билан ўзгариб бораётганини, айниқса чуқур ҳис қиламиз»¹.

Ҳозирги дунёда амалга ошаётган глобал ўзгаришлар таълим ва тарбия соҳасига ҳам ўзининг таъсирини кўрсатмоқда. Бу бир томондан, глобал ўзгаришларни объектив жараён сифатида инсон ҳаёти соҳаларига таъсирини ҳолисона ўрганишни тақозо этади. Иккинчидан, глобал ўзгаришлар таълим-тарбия жараёнларига ҳам ўзининг таъсирини кўрсатаётганлиги сабабли унинг билан боғлиқ бўлган ютуқ ва муаммоларни билиш ва тегишли ҳулосалар чиқариш амалий аҳамиятга эга.

Глобаллашув таълим-тарбиянинг ахборот коммуникация тизими, интернет тармоқлари ва замонавий педтехнологиялар билан боғлиқ янги имкониятлар яратиб бермоқда. Таълимнинг анъанавий усуллари ўрнида интерфаол усулларни қўллаш орқали унинг самарадорлигига эришиш долзарб бўлиб турибди. Шунингдек, глобаллашув жараёнининг, айниқса, тарбия соҳасига кўрсатаётган айрим ғаразли носовлом ғоявий-мафкуравий муаммоларни ҳам келтириб чиқармоқдаки, уни ҳисобга олмаслик мумкин эмас.

Ўзбекистон Республикаси Президенти асарларида глобаллашув ва таълим-тарбия масалаларига алоҳида эътибор бериб келинмоқда. Мустақиллик туфайли мамлакатимизда таълим соҳаси тубдан ислоҳ этилди, «Таълим тўғрисида» ги Қонун ва Қарорлар тайёрлаш миллий дастури қабул қилинди. Бу таълим-тарбияга қўйилаётган янги талабларга ўзига хос жавобдир. Шунингдек, глобаллашув ва таълим-тарбия билан боғлиқ бўлган ютуқлар ва муаммолар И.Каримовнинг «Юксак маънавият — енгилмас куч» асарида ўз ифодасини топган.

¹ Каримов И.А. Она юртимиз бахту икболи ва буюк келажати йўлида хизмат қилиш — энг олий саодатдир - Т.. Ўзбекистон, 2015, 14-6.

Форобий таълим-тарбияга биринчи марта таъриф берган мутафаккир саналади. Таълим деган сўз инсонга ўқитиш, тушунтириш асосида назарий билим бериш, тарбия инсоний фазилатни ҳамда маълум хунарни эгаллаш учун зарур бўлган хулқ нормаларини ва амалий малакаларни ўргатишдир, — дейди олим.

IX-X асрдан кейинги даврларда яшаб ўтган алломалар ҳам инсон ахлоқи, ёшлар тарбияси масаласига оид кўп иш олиб борганлар. Бу хайрли ишга тасаввуф оламининг алломалари Нажмиддин Кубро, Фаридиддин Аттот, Баҳоуддин Накшбандий, Ахмад Яссавий, Жалолдиддин Румий, Абдурахмон Жомий, Азизиддин Насафий, Алишер Навоий кабилар катта ҳисса қўшдилар. Бу алломаларнинг ижодий фаолияти, бой маънавияти туфайли миллий тарбия тизимининг асослари вужудга келди. Шунини алоҳида таъкидлаш керакки, миллий моделimiz концепциясининг мазмуни миллий турмуш тарзимиз ва маънавий-ахлоқий анъаналаримиз билан боғлиқдир. Ана шу анъаналар, таълим соҳасидаги маърифий мероснинг ҳаётбахш неъматларини тарбиянинг замонавий усулларига сингдириш лозим. Чунки, комил инсонни замонавий таълим талабларидан четда туриб шакллантириб бўлмайди.

Инсоннинг ўз-ўзини англаши—ваганпарварлик, миллатпарварлик, миллатлараро тотувликнинг асоси ҳисобланиб, миллат менталитети, урф-одатлари, тамойиллари, диний-ахлоқий қадриятларини такомиллаштириб бориш туради.

Миллий урф-одатларимизда инсонга, кексаларга, устоз-мураббийга, меҳмонга, маънавий меросга ҳурмат ва эҳтиром энг яхши фазилатлар ҳисобланган. Негаки, дунёнинг ҳамма ишлари ҳақиқат томонга юришдир. Халқимиздаги «Агар яхшилик қилиш қўлингдан келмаса, ёмонлик ҳам килма», деган нақл жавонмардликдан бизга мерос ҳисобланади. Аждодларимизнинг мана шундай инсонийликка йўғрилган саъй-ҳаракатларига ихлосманд бўлиш бугунги даврнинг ҳаётий эҳтиёжидир. Маданиятимиз пойдевори бўлган аждодларимизнинг тарихий меросига ихлосманд бўлиш, уни ўрганиш илмий жихатдан катта аҳамият қасб этиб, халқимиз яратган маънавий хазинадан баҳраманд бўлишда, ижтимоий-сиёсий муаммоларни ҳал қилишда ва инсоннинг ҳар томонлама камол топишида муҳим ўрин тутаяди.

2.3. Глобаллашув жараёнида миллий-маънавий таълим-тарбиянинг уйғувлигини таъминлаш зарурияти

XXI аср инсоният тарихида цивилизациялараро мулоқот аср, техника технология ва ахборот коммуникациялар тизими мисли

кўрилмаган даражада такомиллашиб боровчи аср сифатида кириб келди. Айни пайтда дунёдаги ходиса ва жараёнларни глобаллашув тенденцияси, мамлакатлар, халқлар ўртасидаги цивилизациялараро ўзаро таъсирни янада кучайишига сабаб бўлмоқда. Ҳозирги вақтда инсоният тарихини цивилизациявий жараёнлар, уларнинг турли кўринишлари ва босқичлари сифатида қараш илмда етакчи ўринни эгаллайди.

«Биз ҳаёт ҳеч қачон бир жойда тўхтаб турмаслигини, албатта яхши англаймиз. Агар биз XXI асрда, тобора авж олаётган глобаллашув жараёнларини, Интернет ва интеллектуал тараққиёт ҳал қилувчи роль ўйнаётган бир даврда яшаётганимизни ҳисобга оладиган бўлсак, ҳаётимиз нақадар шиддатли суръатлар билан ўзгариб бораётганини, айниқса чуқур ҳис қиламиз»¹.

Ҳозирги дунёда амалга ошаётган глобал ўзгаришлар таълим ва тарбия соҳасига ҳам ўзининг таъсирини кўрсатмоқда. Бу бир томондан, глобал ўзгаришларни объектив жараён сифатида инсон ҳаёти соҳаларига таъсирини холисона ўрганишни тақозо этади. Иккинчидан, глобал ўзгаришлар таълим-тарбия жараёнларига ҳам ўзининг таъсирини кўрсатаётганлиги сабабли унинг билан боғлиқ бўлган ютуқ ва муаммоларни билиш ва тегишли хулосалар чиқариш амалий аҳамиятга эга.

Глобаллашув таълим-тарбиянинг ахборот коммуникация тизими, интернет тармоқлари ва замонавий педтехнологиялар билан боғлиқ янги имкониятлар яратиб бермоқда. Таълимнинг анъанавий усуллари ўрнида интерфаол усуллари қўллаш орқали унинг самарадорлигига эришиш долзарб бўлиб турибди. Шунингдек, глобаллашув жараёнининг, айниқса, тарбия соҳасига кўрсатаётган айрим ғаразли носоғлом ғоявий-мафкуравий муаммоларни ҳам келтириб чиқармоқдаки, уни ҳисобга олмаслик мумкин эмас.

Ўзбекистон Республикаси Президенти асарларида глобаллашув ва таълим-тарбия масалаларига алоҳида эътибор бериб келинмоқда. Мустақиллик туфайли мамлакатимизда таълим соҳаси тубдан ислоҳ этилди, «Таълим тўғрисида» ги Қонун ва Кадрлар тайёрлаш миллий дастури қабул қилинди. Бу таълим-тарбияга қўйилаётган янгича талабларга ўзига хос жавобдир. Шунингдек, глобаллашув ва таълим-тарбия билан боғлиқ бўлган ютуқлар ва муаммолар И.Каримовнинг «Юксак маънавият — енгилмас куч» асарида ўз ифодасини топган.

¹ Каримов И.А. Она юртимиз бахту икболи ва буюк келажати йўлида хизмат қилиш — энг олий саодатдир - Т.. Ўзбекистон, 2015, 14-6.

«Глобаллашув феномени хақида гапирганда, - дейди И.Каримов, - бу атама бугунги кунда илмий-фалсафий, ҳаётий тушунча сифатида жуда кенг маънони англашишни таъкидлаш лозим. Умумий нуқтаи назардан караганда, бу жараён мутлақо янгича маъно-мазмундаги ҳўжалик, ижтимоий-сиёсий, табиий-биологик глобал муҳитнинг шаклланишини ва шу билан бирга, мавжуд миллий ва минтақавий муаммоларнинг жаҳон микёсидаги муаммоларга айланиб боришини ифода этмоқда»¹.

Президент глобаллашув жараёни ҳаётимизга тобора тез ва чуқур кириб келаётганининг асосий омили ва сабаби хақида тўхталиб, бугунги кунда ҳар қайси давлатнинг тараққиёти ва равнақи нафақат яқин ва узоқ кўшнилари, балки жаҳон микёсида бошқа минтақа ва ҳудудлар билан шундай чамбарчас боғланиб бораптики, бирон мамлакатнинг бу жараёндан четда туриши ижобий натижаларга олиб келмаслигини тушуниш, англаш қийин эмас, шу маънода, глобаллашув - бу аввало ҳаёт суръатларининг бекиёс даражада тезлашуви эканлигини, вазиятга сергак бўлиш кераклигини таъкидлайди.

Ҳар бир ижтимоий ҳодисанинг ижобий ва салбий томони бўлгани сингари, глобаллашув жараёни ҳам бундан мустасно эмас. Ҳозирги пайтда унинг ғоят ўткир ва кенг қамровли таъсирини деярли барча соҳаларда кўриш, ҳис этиш мумкин. Айниқса, давлатлар ва халқлар ўртасидаги интеграция ва ҳамкорлик алоқаларининг кучайиши, хорижий инвестициялар, капитал ва товарлар, ишчи кучининг эркин ҳаракати учун қўлайликлар вужудга келиши, кўплаб янги иш ўринларининг яратилиши, замонавий коммуникация ва ахборот технологияларининг, илм-фан ютуқларининг тезлик билан тарқалиши, турли кадриятларнинг умуминсоний негизда уйғунлашуви, цивилизациялараро мулоқотнинг янгича сифат касб этиши, экологик офағлар пайтида ўзаро ёрдам кўрсатиш имкониятларининг ортиши - табиийки, буларнинг барчасига глобаллашув туфайли эришилмоқда.

Ҳар қандай тараққиёт маҳсулидан икки хил мақсадда-эзгулик ва ёвузлик йўлида фойдаланиш мумкин. Агарки башарият тарихини, унинг тафаккур ривожини тадрижий равишда кўздан кечирадиган бўлсак, ҳаётда инсонни камолотга, юксак марраларга чорлайдиган эзгу ғоя ва таълимотлар билан ёвуз ва зарарли ғоялар ўртасида азалдан кураш мавжуд бўлиб келганини ва бу кураш бугун ҳам давом этаётганини кўрамиз. Бугунги кунда замонавий ахборот майдонидаги ҳаракатлар шу қадар тизим, шу қадар тезкорки, энди илгаригидек, бу воқеа биздан жуда олисда юз берибди, унинг бизга алоқаси йўқ, деб

¹. Каримов И.А. Юксак маънавият-енгилмас куч. - Т.: «Маънавият», 2008, 111-б.

бепарво қараб бўлмайди. Ана шундай қайфиятга берилган халқ ёки миллат тараққиётдан юз йиллар орқада қолиб кетиши ҳеч гап эмас. Глобаллашув жараёнининг яна бир ўзига хос жиҳати ҳозирги шароитда у мафкуравий таъсир ўтказишнинг ниҳоятда ўткир қуролига айланганини, ҳар хил сиёсий кучлар ва марказларнинг манфаатларига хизмат қилаётганини соғлом фикрлайдиган ҳар қандай одам, албатта, кузатиши ва тушуниши мумкин эканлигини таъкидлайди.

Президентимиз бугунги замонда мафкура полигонлари ядро полигонларидан ҳам кўпроқ кучга эга, бу масаланинг кишини доимо огоҳ бўлишга ундовчи томони агар ҳарбий, иқтисодий, сиёсий таъйик бўлса, буни сезиш, кўриш, олдини олиш мумкин, аммо мафкуравий таъйикни, унинг таъсири ва оқибатларини тезда илғаб етиш ниҳоятда қийин, шундай вазиятда одам ўз мустақил фикрига, замонлар синовидан ўтган ҳаётий-миллий кадриятларга, соғлом негизда шаклланиган дунёқараш ва мустаҳкам иродага эга бўлмаса, ҳар турли маънавий таҳдидларга, уларнинг гоҳ ошқора, гоҳ пинҳона кўринишдаги таъсирига бардош бериши қийин кечади. Буни бугунги замон ёшлари кузатиши мумкин ва уларнинг қандай оғир оқибатларга олиб келишини ҳам билишлари муҳим эканлигини эслатади.

Бугунги кунда ёшлар нафақат ўқув даргоҳларида, балки радио-телевидение, матбуот, Интернет каби воситалар орқали ҳам ранг-баранг ахборот ва маълумотларни олмақда. Жаҳон ахборот майдони тобора кенгайиб бораётган шундай бир шароитда ёшларни ушбу воситаларни қўлламасликка чақириш ҳам тўғри келмаслиги ушбу асарда қуйидагича изоҳланади: «Биз юртимизда очик ва эркин демократик жамият куриш вазифасини ўз олдимизга қатъий мақсад қилиб қўйганмиз ва бу йўлдан ҳеч қачон қайтмаймиз»¹.

Ёшларимизнинг маънавий оламида бўшлиқ вужудга келмаслиги учун уларнинг қалби ва онгида соғлом ҳаёт тарзи миллий ва умуммиллий кадриятларга ҳурмат-эҳтиром туйғусини болалик пайтидан бошлаб шакллантиришимиз зарур. Маънавий таҳдид, ахборот ҳуружлари, мафкуравий курашлар ва «оммавий маданият» кўринишлари глобаллашувнинг салбий жиҳатларидир. Бугунги кунда инсон маънавиятига қарши йўналтирилган, бир қарашда арзимас бўлиб туюладиган кичкина хабар ҳам ахборот оламидаги глобаллашув шиддатидан куч олиб, кўзга кўринмайдиган, лекин зарарини ҳеч нарса билан қоплаб бўлмайдиган улкан зиён етказиши мумкин.

¹. Каримов И.А. Юксак маънавият - енгилмас куч. - Т.: «Маънавият», 2008, 114-б.

Глобаллашув даврида таълим соҳасида дунё фан ютуқлари, технологиялардан фойдаланиш қанчалик зарур бўлса, тарбия соҳаси эса миллий-маданий қадриятларга таянган ҳолда олиб боришни тақозо этади. Бугун глобаллашув шароитида таълим-тарбия соҳасида айрим муаммолар мавжудлигини ҳисобга олишимиз лозим деб ҳисоблаймиз:

Биринчидан, таълим ва тарбиядаги айрим узилишлар билан боғлиқ объектив ва субъектив ҳолатлар, яъни таълимни тарбиядан ёки тарбиянинг таълимдан орқада қолиши айрим инсонлар ва ёшлар ҳаётида кузатилади.

Иккинчидан, тарбия жараёнида сўз ва ишнинг бир-биридан фарқ қилиш ҳолатлари мавжуд. Бу қонунга риоя этмаслик, адолат принципларини бузиш, лоқайдлик, инсонлар ҳаётига бепарқ қараш билан боғлиқ кўринишларда намоён бўлади. Бундан ташқари носоғлом маҳаллийчилик, уруғ-аймоқчилик, таниш-билишлик ҳолатлари ҳам таълим-тарбия жараёнига салбий таъсир кўрсатади.

Учинчидан, таълим-тарбия жараёнидаги айрим муаммолар халқимизнинг миллий маданий мероси ва қадриятларини, урф-одат ва анъаналари билан боғлиқ ортиқча моддий ҳаражатларга йўл қўйишлар билан боғлиқ.

Тўртинчидан, ёшларнинг таълим олиш, билим сирларини эгаллаш, бугунги замон талабларига жавоб берадиган касб-хунарга эга бўлиш талабининг айрим ёшларнинг ҳаётида ҳисобга олинмаслик ҳолати сақланиб қолмоқда. Мавжуд имкониятлардан самарали фойдаланишга бўлган интилишнинг етишмаётганлиги ҳолатлари мавжуд.

Бешинчидан, глобаллашув туфайли замонавий интернет тармоқлари орқали турли хил сайтларда ёшларнинг ўзаро мулоқотидаги тарбияга зид бўлган носоғлом кўринишдаги муносабатларнинг шаклланаётганлиги тарбиянинг миллий маънавий негизларига тўғри келмайди.

Бунда мана шундай зарарли ва ёт ғояларга қарши мафкуравий иммунитетни шакллантиришда ёшларда мустақил фикр ва дунёқарашга эга бўлиб, зарарли ғояларни фарқлашлари учун ғояга қарши ғоя билан жавоб бера олиш маданиятини шакллантириб боришимиз муҳим аҳамиятга эга.

Президентимиз И.Каримов тобора кучайиб бораётган бундай хатарларга қарши доимо сергак, огоҳ ва хушёр бўлиб яшашимиз зарурлиги ҳақида уқтириб, «бундай таҳдидларга қарши ҳар томонлама чуқур ўйланган, пухта илмий асосда ташкил этилган, мунтазам ва узлуксиз равишда олиб бориладиган маънавий тарбия билан жавоб бериш мумкин»¹. эканлигини таъкидлайди.

1. Каримов И.А. Юксак маънавий-енгилмас куч. Т.: «Маънавият», 2008, 29-б.

Миллий-маънавий мерос ва қадриятларга ҳамда ҳозирги пайтда дунёда эришилаётган таълим соҳасидаги илғор ютуқларни билиш, ундан самарали фойдаланиш билан, миллий маънавиятимиз асосларини эгаллаш масъулияти ва маданияти янги авлод вакиллари таълим-тарбиясида қатта аҳамият касб этади:

Шахс маънавияти—бу ҳар бир кишининг ўзини инсоният фарзанди, муайян миллат вакили, давлат фуқароси деб билган ҳолда ўз Ватани тупроғини, сувини, ҳавосини ва жамки бойликларини кўз қорачиғидай асрашлари, унинг озодлиги-ободлиги, равнаки, ҳар бир фуқаронинг ҳуқуқ ва эркинликларини ҳурмат қилиш, иззатини жойига қўйиш йўлида чин виждон, иймон, эътиқод, садоқат, ишонч, ҳалоллик, довураклик, бегаразлик, ҳурмат, қатта фидойилик ва ақлий теранлик билан фаолият олиб боришга қаратилган ички руҳий ва ақлий оламнинг мажмуидир.

Ахлоқий қадриятлар—инсон маънавий камолоти сарчашмаларидан бири бўлиб, у туфайли жамият равнақ топади, фуқароларнинг бахт-саодат ҳақидаги орзу-умидлари рўёбга чиқади. Қадрият мақомини олган ахлоқ ана шу жараёнда ўзининг ижобий кучини намоён қилади. Ахлоқий қадриятлар деб ҳар бир киши, миллат, элат, халқнинг иқтисодий, сиёсий, ҳуқуқий, маънавий-маданий, қундалик маиший турмуш фаолиятида нисбаган турғун, барқарорлик касб этиб ўзлигини билдириб, намоён этиб ниҳоятда қадрланадиган, ардоқланадиган юксак даражада шаклланган ахлоқий сифат ва фазилатларининг муайян тизимига айтилади.

Умуминсоний ахлоқий қадриятлар—бу бутун инсониятнинг ободлиги, озодлиги, равнаки йўлида хизмат қилган ва қиладиган энг қадрли ва умумижтимоий аҳамиятга молик бўлган нарсалар, ҳодисалар, воқеалар ва жараёнлардир. Унга Ер сайёрасининг атмосфера қатламини асраш, ер юзиде тинчликни сақлаш, инсонларварлик, ижтимоий адолат, демократияни қарор топтириш, инсон ҳуқуқларининг поймол этилишига йўл қўймаслик, халқаро ҳавфсизликни таъминлаш, табиатни муҳофаза қилиш, турли хил касалликларнинг олдини олиш, қашшоқлик ва саводсизликка барҳам бериш, оналик ва болаликни муҳофаза этиш ва ҳоказолар қиради.

Миллий ахлоқий қадриятлар—ҳар бир миллатнинг келиб чиқиши, ривожланиши, тенглар ичида тенг бўлиб яшаш, ижтимоий-иқтисодий, сиёсий-ҳуқуқий, маънавий-маданий фаолияти билан боғлиқ бўлган тақдорланмас, нисбаган турғун, барқарорлик касб этиб ўзлигини аңлатиб, намоён этиб, ниҳоятда қадрланадиган, инсонда гурур ва ифтихор туйғусини уйғотадиган ахлоқий фазилатлардир. Булар миллатимиз-

нинг руҳиятига сингиб кетган ахлоқий-маънавий фазилатлардир. Ўзбек, қорақалпоқ халқларининг ҳозирги миллий ахлоқий кадриятлари тизимига дўстлик, ўртоқлик, меҳмондўстлик, одамгарчилик, инсонпарварлик, ахлоқий теранлик, тadbиркорлик ва чакқонлик, укувчанлик, саҳийлик, хушмуомалалик, жамоатчилик ичида ўзини тута билиш, қўпчилик билан мулоқотда бўлишга интилиш, ҳаёлилик, сизлаб муомала қилиш, озодалик, хушчакчаклик, хушфеъллик, мардлик, назокатлилик, самимийлик, зийраклик, лутф карамлилик, рўзгорпарварлик, шинавандалик, ширин сўзлик, ташаббускорлик, она юрти ва халқига муҳаббат, инсофлилик, диёнатлилик, ростгўйлик, ҳалоллик, ор-номуслилик, тўғрилиқ, режаллик, поклик, сабр андишаллик, вазминлик, ҳожатбарорлик, юмшоққўнғилилик, ота-онани ва катталарни хурмат қилиш, андишаллик, меҳнатсеварлик, ўтмишга хурмат, инсофлилик, иймонлилик, миллий гурур, мустақилликни кадрлаш, ватанпарварлик, миллатпарварлик, байналминаллик сингари фазилатлар киради. Бу қаторни яна чексиз давом эттириш мумкин.

Маънавий-ахлоқий эҳтиёж—Маънавият инсонни муайян мақсад сари етаклайди, унда келажакка ишонч уйғотиб, куч ва қудрат баҳшида этади. Маънавиятнинг мазмун жиҳатидан серқирра ва кенг қўламчилиги инсон маънавий камолоти жараёни чексиз эканлигини кўрсатувчи асосий омил-унинг ривожланиш имкониятларидир. Жамият эҳтиёжи ва имкониятларига қараб ҳар бир тарихий давр, вазият, шароитлар тақозо қилган ҳолда маънавиятнинг янги шакллари ва мезонлари вужудга келади. Бу шакллар ва мезонлар сунъий равишда эмас, балки тарихий тараққиётнинг муайян босқичларида инсон камолотининг янги йўналишларига бўлган имконият ва эҳтиёжларнинг ифодаси сифатида таркиб топади. Ўзбекистон мустақилликни қўлга киритганидан сўнг замонавий маънавий баркамол инсон концепциясини яратиш учун вужудга келган зарурий эҳтиёж ва имкониятлар фикримизнинг яққол далилидир.

Маълумки, эҳтиёж бўлмаган жойда ҳеч қандай ривожланиш ва юксалиш бўлмайди. Чунки эҳтиёжнинг ўзи ҳам инсоннинг маънавиятлилик даражасига боғлиқ. Шахснинг маънавий камолоти эса, маънавий эҳтиёжларнинг мазмуни ва даражаси билан белгиланади. Жамият тараққиёти узлуксиз жараён бўлиб, унинг маълум бир нуқтада тўхтаб қолмаганидек, инсоннинг маънавий камолоти ҳам доимо ўзгариб тараққий этиб боради. Унинг белгилаб қўйилган маълум бир чегараси йўқ. Тарихий тараққиётнинг ҳар бир даври маънавий камолотнинг ҳам янги босқичидир. Маънавий камолотнинг ҳар бир босқичи маълум бир даврнинг ўзига хос эҳтиёжлари ва имкониятлари билан белгиланган.

Ахлоқлилик—(араб. хулқнинг кўчилиги; лот. moralis - хулқ-атвор)—маънавий ҳаёт ҳодисаси, ижтимоий онг шаклларида бири, маънавият соҳасига оид тушунчадир. Кишиларнинг тарихан таркиб топган хулқ-атвори, юриш-туриши, ижтимоий ва шахсий ҳаётдаги ўзаро муносабат, шунингдек, жамиятга бўлган муносабатларини тартибга солиб турадиган беқарор, муайян меъёр ва қоидалар йиғиндисидир. Маънавий ҳаёт талаблари, инсоннинг юриш-туриши, хулқ-атвори, муомаласини тартибга солиб турадиган, бошқариб борадиган ахлоқий тушунчалар тизимидир. Инсоннинг реал ҳаётдаги турли воқеа-ҳодисаларга муносабатида акс этган ҳолда, унинг ҳаётда ўз ўрнини топишига, ҳаётини позициясини мустаҳкамлашга асос бўлиб хизмат қилади. У инсоннинг маънавий жиҳатдан юксалишига чорлайди. Ўтмиш ҳаётини танқидий таҳлил этишга, ҳозирги кунда амалга оширилаётган хатти-ҳаракатларни ибрат бўлишга муносиб инсонларники билан солиштириш, келажакда эса ўз ҳаётини янада мазмунли ташкил этишга хизмат қилади.

Миллий ўзлиқни англаш—жамият ҳаётида рўй берган ўзгаришларнинг асосини ташкил этади. Миллий ўзлиқни англаш ҳам халқнинг маънавий камолоғи даражаси билан боғлиқ. Миллий ўзлигини тўла-тўқис ва тўғри англаш имконига эга бўлиш учун инсон юксак маънавият соҳиби бўлиши лозим. Тарих сабоқлари шуни кўрсатадики, миллий ўзлигини, манфаатларини, тараққиёти истикболини чуқур, ҳар тарафлама ҳолисона, одилона англаган халқгина кенг ривожланиш имкониятларига эга бўла олади. Ҳар бир миллат ва элатнинг ўзини реал мавжуд субъект, муайян моддий ва маънавий бойлиқларини ифодаловчи этник бирлик, тил, урф-одатлар, анъаналар, кадриятларга мансублигини, манфаатлар ва эҳтиёжлар умумийлигини тушуниб этишга миллий ўзлиқни англаш деб аталади.

Мустақил миллий тафаккур—миллий онгнинг ақлий фаолият, амалиёт борасида намоён бўлишидир. Мустақил миллий, ижодий тафаккур ҳам-маънавий камолотнинг асосий белгиларидандир. Миллий манфаатларни англаб этиш, химоя қилиш ва уларни амалга ошириш йўллари йўлаш миллий мустақиллик тафаккурининг асосий жиҳати ҳисобланади. Унга бевосита таъсир қилувчи омиллар-миллатнинг ахлоқи, руҳияти, тарихий анъаналари, турмуш тарзи, меҳнат фаолиятининг хусусияти, йўналишлари ва ҳ.к. Мустақил миллий тафаккурни айниқса ёшларда шакллантириш ниҳоятда зарур. Ёшларда мустақиллик тафаккури ва миллий ифтихор, гурур бўлмас экан, уларда фидокорлик, ватанпарварлик, миллатпарварлик каби хислатлар ҳам ривожланмайди. «Таълимнинг янги модели жамиятда мустақил

фикрловчи эркин шахснинг шаклланишига олиб келади, ўзининг кадр-қимматини англайдиган, иродаси бақувват, иймони бутун, ҳаётда аниқ мақсадга эга бўлган инсонларни тарбиялаш имконига эга бўламиз.

Аждодларимиз бизга қолдирган бой ва муқаддас маънавият-бу мустақилликдир. Ана шу маънавиятни асраб-авайлаш нафақат ҳар биримизнинг бурчимиз, балки давлат аҳамиятига молик бўлган муҳим вазифадир. Бу муҳим вазифани амалга ошириш нақадар зарурлигини бутун халқимиз ва ёшларимиз онгига сингдириш эса жуда катта аҳамият касб этади.

Миллий онг—баркамол миллий маънавиятнинг маҳсули сифатида юзага келади. Шунинг учун ҳам миллий онг миллий маънавиятнинг таркибий қисми ҳисобланади. Миллий онг оддий ҳис, туйғу эмас, балки муайян ахлоқий, ҳуқуқий, илмий, мафкуравий кадриятларга асосланган эътиқоддир. Миллий онг шаклланган эътиқодлар, мақсад ва манфаатлар тизими, миллий ўз-ўзини англаш эса шу тизимнинг шаклланиш жараёнидир. Миллий онгнинг мазмуни ва моҳияти ҳам миллатнинг ўз-ўзини англаш даражасига боғлиқ. Бошқа миллатларнинг тарихи, маданияти, миллий хусусиятлари ва манфаатларига ҳолисона баҳо бера олиши учун миллат, авваламбор ўз-ўзини англамоғи, тарихи, келажаги, манфаатларини чуқур тушуниб етмоғи лозим. Чунки ўзлигини чуқур англаб, миллий онги камол топаётган миллатгина бошқа миллатларни ҳам тўғри англаш, уларни миллий ҳолисона баҳолаш имкониятига эга бўлади.

ХУЛОСА

Президентимиз И.А.Каримов: «Мустақиллик йилларида Ўзбекистонда амалга оширилган энг катта иш ҳақида сўраса, мен ҳеч иккиланмасдан Кадрлар тайёрлаш дастурини қабул қилганимиз ва амалга оширганимиз, деб жавоб берган бўлардим. Мазкур дастур устида мен жуда кўп ишладим. Мана, бутунги кунда у ўз ҳосилини берапти, десак, тўғри бўлади. Мен ҳозирги вақтда замонавий мактабларимиз, лицей ва коллежларимиз, олий ўқув юрғларимизда таълим-тарбия олиб, илм-фан, касб-хунар чўккиларини эгаллаб, ҳаётга ҳал қилувчи куч бўлиб қираётган болаларимиз тимсолида бунинг амалий тасдиғини кўраман ва бундай фарзандларимга ишонаман»¹—деб ҳақли равишда таъкиллайди.

Комил инсон тўғрисидаги назария ва услубият методологик жиҳатидан Ўзбекистон Республикаси Президенти асарларида, Ўзбекистон Республикаси Конституциясида, «Таълим тўғрисида»ги қонунда, «Кадрлар тайёрлаш миллий дастури» ва унга мувофиқ, 195 бошқа ҳужжатларда ҳар томонлама ишлаб чиқилган. Шуларга мувофиқ, таълим тизимини янги замон талаблари даражасига кўтариш, соғлом, баркамол, маънавиятли ёшларни тарбиялаш энг муҳим вазифа эканлиги белгилаб берилган. Юртбошимиз Ислоҳ Каримов: «Озод шахсни шакллантиришда ўз ҳақ-ҳуқуқини танийдиган, ўз кучи ва имкониятларига таянадиган, атрофида содир булаётган воқеа ҳодисаларга мустақил муносабат билан ёндашадиган, айна замонда шахсий манфаатларни мамлакат ва халқ манфаатлари билан уйғун ҳолда кўрадиган эркин, ҳар жиҳатдан баркамол инсонларни тарбиялашимиз керак»¹ —деб кўрсатиб ўтди.

Мамлакатимизда кечаётган маънавий-маърифий янгилишларнинг марказида Ислоҳ Каримов томонидан ривожлантирилган миллий ғоя, миллий мафкура ва миллий тарбия ғоялари ётади. Ана шу ғоялар асосида янги тарбия технологияларини ишлаб чиқиш ва жорий этиш асосий вазифалардан биридир. Истиклол даврида юртимизда миллий ва маънавий тиклашни, замон талаблари асосида ривожлантириш бўйича амалга оширилаётган улкан ишлар, мақсад ва вазифалар: Умуминсоний кадриятларга содиқлик; халқимизнинг маънавий меросини мустаҳкамлаш ва ривожлантириш; инсоннинг ўз имкониятларини эркин намоён қилиши; Ватанпарварлик мустақиллик мафқурасининг асосий тамойилларини ташкил этади.

¹ Каримов И.А. Она юртимиз бахту икболи ва буюк келажаги йўлида хизмат қилиш — энг олий саодатдир - Т.. Ўзбекистон, 2015 -263 б.

Бугунги даврда—халқимиз ўз олдига эзгу ва улуг мақсадлар қўйиб, тинч-осойишта ҳаёт кечираётган, демократик давлат ва фуқаролик жамияти қуриш йўлида улкан натижаларни қўлга киритаётган бир замонда, ўз тақдиримизни ўз қўлимизга олиб, азалий кадриятларимизга суюниб, шу билан бирга, тараққий топган давлатлар тажрибасини ҳисобга олган ҳолда, олижаноб интилишлар билан яшаётганимиз, халқимиз асрлар давомида орзиқиб кутган озод, эркин ва фаровон ҳаётни барпо этаётганимиз, бу йўлда эришаётган ютуқларимизни халқаро ҳамжамият тан олгани бундай имкониятларнинг барчасини айнан мустақиллик берганини, дунёда «Ўзбек модели» деб тан олинган, мамлакатимиз миллий тараққиёт стратегиясининг ўз вақтида қабул қилиниб, амалга оширилгани мисол бўла олади.

Ҳар қандай жамият, давлат, халқ ва миллат тараққиёти маданий-маънавий, маърифий, таълим-тарбиявий ҳамда мафкуравий жараёнларнинг узвий бирлиги асосида амалга ошади. Миллий-маънавий таълим-тарбия ривожланишнинг уйғунлиги миллий тил бўлиб ҳисобланади. Тилда миллатнинг бутун тарихи, унинг барча миллий-маънавий бойлик хусусиятлари акс этади. Тил ривожланса миллат равнақ топади. Ўз навбатида тил қадим-қадимдан миллий-маънавий таълим-тарбиямизнинг ойнаси бўлиб келган. Президентимиз: «Давлат тилининг халқаро миқёсда ҳам фаол мулоқот воситасига айланиб бораётгани эътиборлидир. Хусусан, хорижий мамлакатлар раҳбарлари билан бўладиган учрашув ва суҳбатлар, музокаралар, тегишли ҳужжатларни имзолаш маросимларида, нуфузли саммитларда, расмий матбуот анжуманларида ўзбек тилининг ўрни ва аҳамияти ортиб бораётгани ҳаммамизга гурур-ифтихор бағишлайди»¹ — деб она тилимиз миллий таълим-тарбиямизнинг асоси эканлигини кўрсатади. Кўп асрлар мобайнида халқимиз қалбидан чуқур жой олиб, ҳаёт маъносини англаш, миллий маданиятимиз ва турмуш тарзимизни, кадриятларимиз, урф-одат ва анъаналаримизни безавол сақлашда муқаддас динимиз қудратли омил бўлиб келаётганини алоҳида тилга оламиз, сабаби, ислом дини азалдан маънавиятнинг юксалиши билан чамбарчас боғлиқ инсонийлик, меҳр-оқибат, ҳалоллик, охиратни ўйлаб яшаш, яхшилик, меҳр-шафқат сингари фазилатларни ўзида мужассам этган ғоя ва қарашларнинг яхлит бир тизимидир.

Мустақиллик туфайли жаҳон маданияти ютуқларига улкан ҳисса қўшган аждодларимизнинг бой маънавий меросини тиклаш бугунги кунда ҳаёт эҳтиёжига айланди. Аждодларимиз мероси кишиларда

миллий онг, миллий гурур туйғусини тарбиялашда беқиёс аҳамиятга эга улар шу қадар кенг камровлики, бу меросларни Ўзбекистонда таълим-тарбиянинг маънавий асослари қилиб қўйидаги мавзуларни олишимиз мумкин:

1. Ўтмишнинг нурли соҳифаларини эҳтиром ила ёдга олиш билан янги авлод маънавиятини такомиллаштириш.

2. Миллий маънавиятимиз сарчашмаларидан имкони борича кўпроқ баҳраманд бўлиш.

3. Аждодларимизнинг табаррук удумлари, урф-одат анъаналарига муносабатлар ҳосиласи.

4. Тараққиётимизнинг ҳар бир янги босқичи ёш авлод камолоти, маънавий дунёсининг шаклланиши.

5. Маънавий таълим-тарбия истиқболимизнинг олтин пойдевори эканлиги.

Бу маънавий мерос миллий онг ва миллий мафкурани такомиллаштириш жараёнида алоҳида ўрин тутади. Чунки, миллий-маънавий меросларимизнинг асосларини Ватан туйғуси, миллий фидойилик, аждодлар мероси ва руҳиятига эътиқод, умуминсоний кадриятлар ташкил этади.

¹ Каримов И.А. Юксак маънавият - снгилмас куч. Т.: «Маънавият», 2008, 86-б.

Фойдаланилган адабиётлар рўйхати

1. Каримов И.А. Тўла асарлар тўплами 1-22 жилдлар.
2. Каримов И.А. Ўзбекистон ўз истиклол ва тараққиёт йўли. - Тошкент: Ўзбекистон, 1992. -22 б.
3. Каримов И.А. Ўзбекистон бозор муносабатларига ўтишнинг ўзига хос йўли. Тошкент.: «Ўзбекистон», 1993.
4. Каримов И.А. Ўзбекистон иқтисодий ислохотларни чуқурлаштириш йўлида. - Тошкент: Ўзбекистон, 1995. -269 б.
5. Каримов И.А. Ўзбекистон XXI аср бўсағасида: хавфсизликка таҳдид, барқарорлик шартлари ва тараққиёт кафолатлари. Тошкент.: «Ўзбекистон», 1997.
6. Каримов И.А. Тарихий хотирасиз келажак йўқ. Тошкент.: «Шарқ», 1998.
7. Каримов И.А. Жамиятимиз мафкураси халқни — халқ, миллатни-миллат қилишга хизмат этсин. Тошкент.: Ўзбекистон, 1998.
8. Каримов И.А. Ўзбекистон XXI асрга интиломда. Тошкент.: «Ўзбекистон», 1999.
9. Каримов И.А. Миллий истиклол мафкураси - халқ эътиқоди ва буюк келажакка ишончдир. Тошкент.: «Ўзбекистон», 2000.
10. Каримов И.А. Мамлакатимиз тараққиёти ва халқимизнинг ҳаёт даражасини юксалтириш — барча демократик янгиланиш ва иқтисодий ислохотларимизнинг пировард мақсади. -Тошкент: Ўзбекистон, 2007.
11. Каримов И.А. Юксак маънавият — енгилмас куч. -Тошкент: Маънавият, 2008. 176-б.
12. Каримов И.А. Ўзбекистон Республикаси Олий Мажлиси Қонунчилик палатаси ва Сенатининг қўшма мажлисидаги «Мамлакатимизда демократик ислохотларни янада чуқурлаштириш ва фуқаролик жамиятини ривожлантириш концепцияси» номли маърузаси // Халқ сўзи. 2010 йил 13 ноябрь.
13. Каримов И.А. Ўзбекистон мустақилликка эриши остонасида. Тошкент.: «Ўзбекистон», 2011.
14. Каримов И.А. Демократик ислохотларни янада чуқурлаштириш ва фуқаролик жамиятини шакллантириш — мамлакатимиз тараққиётининг асосий мезонидир. 19-жилд. - Т.: Ўзбекистон, 2011. 360-б.
15. Президент Ислом Каримовнинг «Юксак билимли ва интеллектуал ривожланган авлодни тарбиялаш — мамлакатни барқарор тараққий эттириш ва модернизация қилишнинг энг муҳим шarti» мавзусидаги халқаро конференциянинг очилиш маросимидаги нутқи. Халқ сўзи, 2012 йил 18 февраль.

16. Президент Ислом Каримовнинг «Ўрта асрлар Шарқ алломалари ва мутафаккирларининг тарихий мероси, унинг замонавий цивилизация ривожигаги роли ва аҳамияти» мавзусидаги халқаро конференциянинг очилиш маросимидаги нутқи. Халқ сўзи газетаси, 2014 йил 16 май.

17. Каримов И.А. Она юртимиз бахту икболи ва буюк келажак йўлида хизмат қилиш — энг олий саодатдир - Т.: Ўзбекистон, 2015 304-б.

II. Меърий-ҳуқуқий ҳужжатлар

1. Ўзбекистон Республикасининг Конституцияси. -Т., 2014.
2. Кадрлар тайёрлаш миллий дастури. Ўзбекистон Республикаси Олий Мажлисининг Ахборотномаси, 1997 йил. 11-12-сон, 295-модда.
3. Ўзбекистон Республикасининг «Таълим тўғрисида»ги Қонуни. Ўзбекистон Республикаси Олий Мажлисининг Ахборотномаси, 1997 йил. 9-сон, 225-модда.
4. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2010 йил 28 июлдаги «Таълим муассасаларининг битирувчиларини тадбиркорлик фаолиятига жалб этиш борасидаги қўшимча чора-тадбирлар тўғрисида»ги Фармони.
5. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2010 йил 2 ноябрдаги «Олий малакали илмий ва илмий-педагогик кадрлар тайёрлаш тизимини янада такомиллаштириш чора-тадбирлари тўғрисида»ги ПҚ-1426-сонли Қарори.
6. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2011 йил майдаги «Олий таълим муассасаларининг моддий-техник базасини мустаҳкамлаш ва юқори малакали мутахассислар тайёрлаш сифатини тубдан яхшилаш чора-тадбирлари тўғрисида»ги ПҚ-1533-сонли Қарори.
7. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2012 йил 24 июлдаги «Олий малакали илмий ва илмий-педагог кадрлар тайёрлаш ва аттестациядан ўтказиш тизимини янада такомиллаштириш тўғрисида»ги ПФ-4456-сонли Фармони.
8. Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг 2012 йил 28 декабрдаги «Олий ўқув юртидан кейинги таълим ҳамда олий малакали илмий ва илмий педагогик кадрларни аттестациядан ўтказиш тизимини такомиллаштириш чора-тадбирлари тўғрисида»ги № 365-сонли Қарори.
9. Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг 2001 йил 16 августдаги «Олий таълимнинг давлат таълим стандарти. Асосий қоидаларни тасдиқлаш тўғрисида»ги № 343-сонли Қарори.
10. Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг 2001 йил

17 августдаги «Олий ўқув юртлари талабаларига стипендиялар тўлаш тартиби тўғрисида»ги № 344 сонли Қарори.

11. Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг 2000 йил 25 июлдаги 283-сонли қарори билан тасдиқланган «Хорижий давлатларда таълим олганлик тўғрисидаги ҳужжатларни тан олиш ва нострификациялаш (эквивалентлигини қайд этиш)» тартиби.

12. Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг 2001 йил 26 июлдаги 318-сонли қарори билан тасдиқланган «Олий ўқув юртларида тўлов-контракт асосида ўқиш учун таълим кредитлари бериш тўғрисида»ги Низом// Ўзбекистон Республикаси Хукумати қарорлари тўплами, 2001., № 7, 43-модда.

13. Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг 2004 йил 1 мартдаги 100-сонли қарори билан тасдиқланган «Нодавлат таълим муассасалари фаолиятини лицензиялаш тўғрисида»ги Низом// Ўзбекистон Республикаси қонун ҳужжатлари тўплами, 2004, 9-сон, 107-модда.

14. Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг 2006 йил 10 февралдаги 21-сонли қарори билан тасдиқланган «Ўзбекистон Республикаси таълим муассасаларини давлат аккредитациясидан ўтказиш тартиби тўғрисида»ги Низом// Ўзбекистон Республикаси қонун ҳужжатлари тўплами, 2006, 6-7-сон, 37-модда.

15. Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг 2015 йил 10 январдаги «Вазирлар Маҳкамасининг «Олий таълимнинг Давлат таълим стандартларини тасдиқлаш тўғрисида» 2001 йил 16 августдаги 343-сонли қарорига ўзгартириш ва қўшимчалар киритиш ҳақида»ги № 3-сонли Қарори.

16. Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг 2015 йил 20 августдаги «Олий таълим муассасалари раҳбар ва педагог кадрларини қайта тайёрлаш ва малакасини оширишни ташкил этиш чора тадбирлари тўғрисида»ги № 242-сонли Қарори.

III. Маҳсуе адабиётлар

1. Азизхўжаев А. Чин ўзбек иши. - Т.: Ўзбекистон, 2011. - 512.
2. Гафарали М.С., Касаев А.Ч. Ривожланишнинг ўзбек модели: тинчлик ва барқарорлик - тараккиёт асоси. Т.: Ўзбекистон, 2001. - Б. 113-151.
3. Жўраев Н. Агар оғох сен... Портретга чизгилар. Сиёсий эссе. - Т.: Ёзувчи, 1998. - Б. 93-103.
4. Эшонқулов Н. Озодлик масъулияти ёхуд миллатнинг уйғоқлиги // Хуррият газетаси, 2015 йил 8 июль.
5. Куронов М. Болам бахтли бўлсин, десангиз...: ота-оналар учун. - Т.: Маънавият, 2013. - 320 б.

IV. Қўшимча адабиётлар

1. Абдимуратов П.С. Каракалпакские народные традиции в нравственном воспитании школьников. Нукус.2013.ст.100
2. Абдимуратова Н.П. Тхе Modern way of teaching .Практико-методическое пособие. Нукус,2010.
3. Абдимуратова Н.П. Технология воспитания молодежи в современных условиях. Респ. науч. теор. конф. Нукус., -КГУ.27.11.2015 г.
4. Айтымбетов М.З. Истиклол даврида Қорақалпоғистон умумий ўрта таълим мактаблари тизими такомилди. Т-2012.
5. Алеуов У. Каракалпакстанда тәлим-тәрбиялық ойлардың қәлиплесиўи хәм раўажланьўы. Нөкис. «Билим».1993.
6. Аннамуратова С.К. Художественно-эстетическое воспитание школьников Узбекистана. - Ташкент: Фан, 1991. - 369 с.
7. Асаматдинова Ж.П. Ўқувчиларни ахлокий-эстетик тарбиялаш асосида уларда инсоний кадриятларни шакллантириш технологиялари. Т. 2016
8. Асаматдинова Ж.П. Мектеп оқьўшыларына руўхий-эстетикалық тәрбия бериў жоллары. Нөкис-2013.
9. Асаматдинова Ж.П., Абдимуратова Н.П. «Нравственно-эстетическое воспитание учащихся на внеучебных занятиях-«ПОЗНАЙ ЧЕЛОВЕКА, СЕБЯ - СТАНЬ ЛИЧНОСТЬЮ!» Учебное пособие для учителей общеобразовательных школ, колледжей и лицеев. НУКУС «Қарақалпакстан»-2014 г. с.100
10. Утебаев Т.Т. Қорақалпоғистонда XX аср иккинчи ярми XXI аср бошида таълим-тарбиявий фикрларнинг ривожланиши. Н. «Билим» 2015.

Интернет маълумотлари

Ўзбекистон Республикаси Президентининг Матбуот маркази сайти:

1. www.press-service.uz
2. www.gov.uz
3. www.infocom.uz
4. <http://www.bank.uz/uz/publisVdoc/>
5. www.press-uz.info
6. www.ziyonet.uz
7. www.edu.uz
8. www.pedagog.uz
9. www.tdpu.uz

МУНДАРИЖА

Кириш.....	3
I-БОБ. ЎЗБЕКИСТОНДА ТАЪЛИМ-ТАРБИЯНИНГ МИЛЛИЙ АСОСЛАРИ	
1.1. «Таълим тўғрисида»ги Қонун миллий таълимнинг асоси сифатида.....	5
1.2. Миллий таълим-тарбия Ўзбекистоннинг ҳозирги даври, тараққиёти ва истикболнинг ягона йўли эканлиги.....	10
1.3. Миллий таълим модели-комил шахсни шакллантириш асоси.....	14
II-БОБ. ЎЗБЕКИСТОНДА ТАЪЛИМ-ТАРБИЯНИНГ МАЪНАВИЙ АСОСЛАРИ	
2.1. Буюк мутафаккирларнинг бебаҳо мерослари таълим тарбиямизнинг назарий ва амалий пойдевори сифатида.....	21
2.2. Миллий кадриятларимиз, урф-одағ, анъаналаримиз ёш авлод таълим-тарбиясининг яхлит тизими таҳлили.....	35
2.3. Глобаллашув жараёнида миллий-маънавий таълим- тарбиянинг уйғунлигини таъминлаш зарурияти.....	38
ХУЛОСА.....	47
ФЙДАЛАНИЛГАН АДАБИЁТЛАР ВА ЭЛЕКТРОН МАНБАЛАР РЎЙХАТИ.....	50

АБДИМУРАТОВ П.С., АБДИМУРАТОВА Н.П.

ЎЗБЕКИСТОНДА ТАЪЛИМ-ТАРБИЯНИНГ МИЛЛИЙ-МАЪНАВИЙ АСОСЛАРИ

Ўқув-услубий қўлланма

*Ўзбек тилида
«Qaraqalpaqstan» нашриёти
Нукус—2016*

Мухаррир *Абдурахман Мадаминов*
Оператор *Тимурлан Қосназаров*

50 дан

Оригинал-макетдан босишга рухсат этилган вақти 15.08.2016.
Бичими 60x84 1/16. Офсет усулида босилди. Times гарнитураси.
Ҳажми 3,5 б.т., Шартли б.т. 3,25. Ҳисоб т. 3,5.
Адади 100 нускада. Баҳоси шартнома асосида.
Буюртма № 47.

Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамаси томонидан
нашр фаолияти билан шуғулланиш учун 2008-йил
30-сентябрда АИ №114. лицензияси берилган.

«Qaraqalpaqstan» нашриёти: 230100,
Нукус шаҳри, Қорақалпоғистон кўчаси, 9.

«Qaraqalpaqstan» нашриётида чоп этилди.